

Δρ. Κ. Ν. Παρθενόπουλος

Πολιτισμός & Αστικό Περιβάλλον

**Τι είναι Πολιτισμός
και
Πώς επηρεάζει την Αντίληψη, την Αξιολόγηση, το Σχεδιασμό
και τον Προγραμματισμό του Περιβάλλοντος της Πόλης**

Κάθε γνήσιο αντίτυπο φέρει την υπογραφή του συγγραφέα

ISBN 960-431-928-0

© Copyright: Κ. Ν. Παρθενόπουλος, Εκδόσεις Ζήτη,
Αύγουστος 2004, Θεσσαλονίκη

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού νόμου (Ν.2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής άδειας του εκδότη κατά οποιοδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

---

www.ziti.gr

**Φωτοστοιχειοθεσία
Εκτύπωση**

Βιβλιοπωλείο

Π. ΖΗΤΗ & Σια ΟΕ

18ο χλμ Θεσ/νίκης-Περαιάς
Τ.Θ. 171 • Νέοι Επιβάτες Θεσσαλονίκης • Τ.Κ. 570 19
Τηλ.: 23920-72.222 (5 γραμ.) - Fax: 23920-72.229
e-mail: info@ziti.gr

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΖΗΤΗ

Αρμενοπούλου 27 • 546 35 Θεσσαλονίκη
Τηλ. 2310-203.720, Fax 2310-211.305
e-mail: sales@ziti.gr

*Αφιερώνεται
στους γονείς
και τους προγόνους μου*

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα μελέτη προέρχεται κατά το μέγα μέρος της από τη διδακτορική διατριβή που υπέβαλε ο συγγραφέας στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων της Πολυτεχνικής Σχολής του ΑΠΘ για την απόκτηση του αντίστοιχου τίτλου. Επιδιώκει δε να διερευνήσει τον τρόπο, με τον οποίο ο πολιτισμός, μέσω ενός αριθμού μεταβλητών (δηλ. των μεταβλητών του υλικού, κοινωνικού και πνευματικού πολιτισμού), επηρεάζει την αντίληψη του περιβάλλοντος από τους ανθρώπους και την αξιολογική συμπεριφορά (συμπεριφορά κατά την αξιολόγηση) των ατόμων απέναντι στη διαμόρφωση των περιβαλλόντων κατοικίας. Για την καλύτερη εξακρίβωση αυτής της επιρροής η μελέτη σχεδίασε και έφερε σε πέρας μια διαπολιτισμική έρευνα μεταξύ δύο πολιτισμών προκειμένου να προβεί σε διασταυρωτικούς ελέγχους της αντίληψης και της αξιολόγησης των περιβαλλόντων από δύο επιλεγμένες πολιτισμικές ομάδες.

Η όλη εργασία περιλαμβάνει δεκαπέντε κεφάλαια. Στα πρώτα δέκα εκφράζονται οι σκοποί, η αξία και η χρησιμότητα της έρευνας και διατυπώνονται οι υποθέσεις, που πρόκειται να τεθούν σε πειραματικό έλεγχο. Ακόμα δίδεται η θεωρητική υποδομή της όλης έρευνας και ορίζεται το φιλοσοφικό πλαίσιο και το περιεχόμενο (corpus) της γνώσης, μέσα στο οποίο αυτή κινείται. Το περιεχόμενο αυτό περιλαμβάνει την αντίληψη, το περιβάλλον, τον άνθρωπο και την αντίληψη του περιβάλλοντος από τον άνθρωπο. Ακόμα περιέχει και τον πολιτισμό, ο οποίος επιδρά με πολλούς τρόπους στην αντίληψη και την αντιληπτική αξιολόγηση του περιβάλλοντος από τους ανθρώπους. Ως περιβάλλον επιλέγεται εδώ η περιοχή κατοικίας, την οποία ο άνθρωπος καλείται καθημερινά να αντιλαμβάνεται, να αναπλάθει, να αξιολογεί και να συνδιαλέγεται μαζί της. Τέλος εξετάζεται και η ιστορική εξέλιξη της κατοικίας μέσα στους δύο πολιτισμούς (ελληνικό και αγγλικό) όπως έφτασε να είναι μέχρι σήμερα υπό τις ποικίλες πολιτισμικές επιρροές.

Στα υπόλοιπα πέντε κεφάλαια, δίδεται η όλη περιγραφή του σχεδιασμού και της οργάνωσης της πειραματικής διαδικασίας για τον έλεγχο των υποθέσεων, που διατυπώθηκαν προηγουμένως. Περιγράφεται λεπτομερώς η μεθοδολογία των πειραματισμών καθώς και οι θεωρητικές και πρακτικές απόψεις, που επικρατούν γύρω από το είδος των ερευνών αυτών και αφορούν τους τρόπους κατασκευής των κλιμάκων αξιολόγησης, της επιλογής των δειγμάτων του πληθυσμού από τους δύο πολιτισμούς καθώς και της παρουσίασης των περιβαλλόντων κατοικίας στους βαθμολογητές. Από τα αποτελέσματα των ερευνητικών διαδικασιών προέκυψε η απόδειξη των υποθέσεων και αυτά με τη σειρά τους οδήγησαν στη διατύπωση ενός προτύπου (μοντέλου) πολιτισμικού περιβαλλοντικού σχεδιασμού και προγραμματισμού. Ακόμα οδήγησαν και στην πρόταση των γενικών αρχών μιας λειτουργικής θεωρίας του εμπειρικού πολιτισμικού σχεδιασμού και προγραμματι-

σμού του περιβάλλοντος. Τέλος γίνονται και ορισμένες προτάσεις πολιτικής και δράσης για τη διατήρηση και εξέλιξη των ευρωπαϊκών πολιτισμών και του περιβάλλοντός τους μέσω της παραπάνω θεωρίας και του αντίστοιχου προτύπου του σχεδιασμού - προγραμματισμού.

Το γνωσιολογικό μοντέλο ή το επιστημολογικό πρότυπο της μελέτης δίδεται από το παρακάτω διάγραμμα (βλ. και σχ. 1).

Παρατηρήσεις φαινομένων στο περιβάλλον τους,
διατύπωση των υποθέσεων για τις αιτίες και τις σχέσεις τους

Θεωρητική έρευνα της γνώσης,
που υπάρχει γύρω από τα φαινόμενα,
που παρουσιάζονται στις υποθέσεις.
Αναζήτηση των αλληλοσχετιζόμενων μεταβλητών
(πεδίο, περιοχή, σημείο - πρόβλημα ή υπόθεση)

Σχεδιασμός και εκτέλεση πειραματικών
δοκιμασιών για τον έλεγχο των υποθέσεων.
Συλλογή και επεξεργασία -
εξήγηση των πειραματικών δεδομένων
(αναζήτηση δεδομένων - data collection)

Ανάλυση των αποτελεσμάτων και εξακρίβωση
εάν ανταποκρίνονται στις υποθέσεις.
Συμπεράσματα επί των ελέγχων των υποθέσεων
και αποδοχή ή απόρριψη αυτών
(ανάλυση δεδομένων - data analysis)

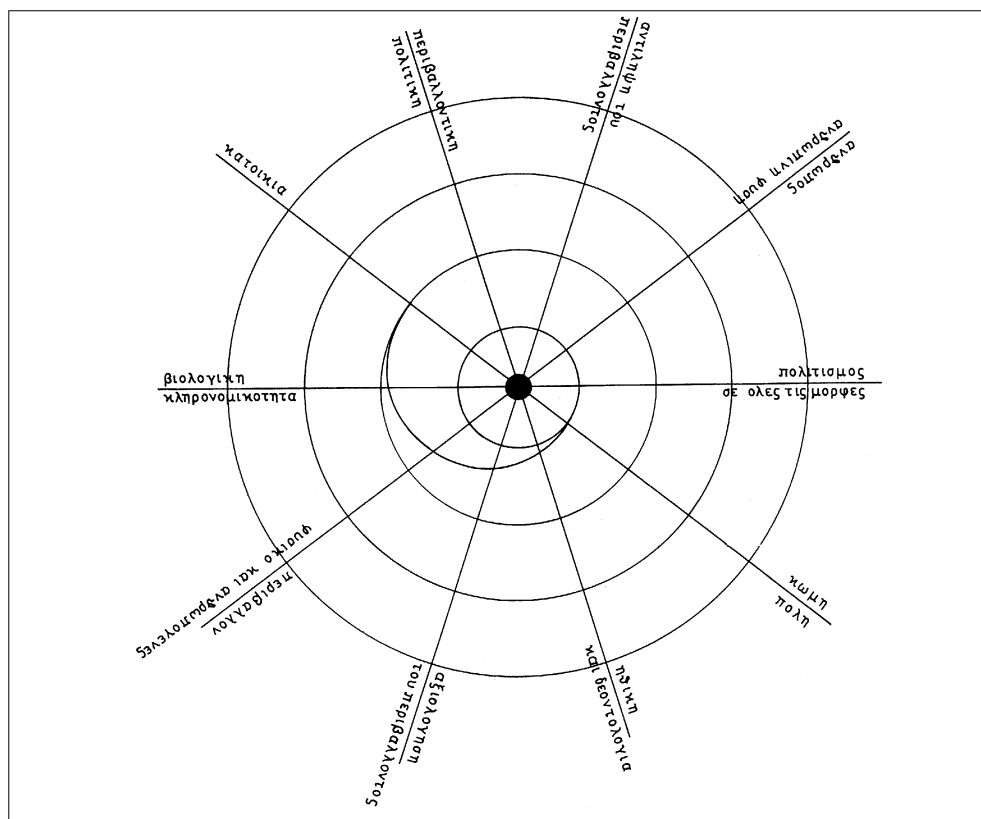

Διατύπωση του προτύπου και της
θεωρίας του εμπειρικού πολιτισμικού περιβαλλοντικού
σχεδιασμού (theory building).
(εξήγηση των φαινομένων - ερμηνεία των σχέσεων)

Προτάσεις περαιτέρω ερευνών.
Αναζήτηση νέων δρόμων έρευνας και υπόδειξη τρόπων.

Προτάσεις πολιτικών και δράσης
για την επίτευξη του σκοπού.
(εφαρμογή, ακτινοβολία, διάδοση, συνέχεια).

Σχ. 1. Η περιοχή της μελέτης στο κέντρο του δεκαγώνου όπως προσεγγίζεται από κάθε δεκατημόριο των αντίστοιχων επιστημονικών χώρων και όπου επέρχεται η συμφιλίωση όλων των επιστημών.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ I:	<i>Το περιεχόμενο της μελέτης</i>	15
1.	Αξιολόγηση της παρούσας μελέτης	17
2.	Διαφορές στην περιβαλλοντική αξιολόγηση και το σχεδιασμό - προγραμματισμό	21
3.	Μορφοποίηση του προβλήματος της έρευνας και το συγκεκριμένο καθήκον της παρούσας μελέτης	26
4.	Το εννοιολογικό περιεχόμενο και το πλαίσιο της παρούσας μελέτης	28
5.	Γιατί περιβάλλοντα κατοικίας; Οι λόγοι που οδηγούν στον καθορισμό των περιβαλλόντων κατοικίας ως αντικειμένων της παρούσας μελέτης	32
6.	Το περιεχόμενο της παρούσας μελέτης και οι εξειδικευμένοι αντικειμενικοί σκοποί της	35
7.	Γενικός σχεδιασμός και κατεύθυνση της παρούσας μελέτης	38
ΚΕΦΑΛΑΙΟ II:	<i>Η Μορφή της κατοικίας</i>	43
1.	Θεωρίες εξήγησης της μορφής της κατοικίας	43
2.	Τύπος Α: Εξηγήσεις φυσικού τύπου	44
3.	Υλικά και τρόποι δομής (κατασκευής) ως παράγοντες που επηρεάζουν τη μορφή της κατοικίας	48
4.	Η τεχνολογία ως παράγων επιρροής επί της μορφής της κατοικίας	50
5.	Η τοποθεσία ως παράγων που επηρεάζει τη μορφή των κτιρίων	52
6.	Τύπος Β: Εξηγήσεις κοινωνικού τύπου	56
7.	Η Οικονομία ως παράγων εξήγησης της μορφής της κατοικίας	59
8.	Η Θρησκεία ως παράγων επιρροής επί της μορφής της κατοικίας	63
9.	Άλλοι κοινωνικοί και ψυχολογικοί παράγοντες που επηρεάζουν τη μορφή της κατοικίας	66
10.	Οι βασικές ανθρώπινες ανάγκες όπως επηρεάζουν τον τύπο της κατοικίας	67
11.	Τύπος Γ: Πνευματικοί παράγοντες που επηρεάζουν τη μορφή της κατοικίας	69
12.	Στάσεις και κατοικία	72
13.	Γενικά θέματα κριτικής των τριών θεωριών που εξηγούν τη μορφή της κατοικίας	74
14.	Η θεώρηση των παραγόντων που επηρεάζουν τη μορφή της κατοικίας σήμερα	77
15.	Αξίες και συμβολισμοί	82
ΚΕΦΑΛΑΙΟ III:	<i>Το θεωρητικό πλαίσιο της έρευνας. Μια ερμηνεία της δομικής αλληλεπίδρασης μεταξύ ανθρώπου και περιβάλλοντος</i>	87
1.	Εισαγωγή	87

2. Διαμάχη εμπειρισμού - φυσιοκρατίας σε σχέση με τη φύση του ανθρώπου	88
3. Η κουστρουκτιβιστική θέση του Piaget	90
4. Ο περιβαλλοντικός ντετερμινισμός ως μια μορφή εμπειρισμού. Αντίληψη του περιβάλλοντος και αντιληπτική αξιολόγηση	92
5. Περιβαλλοντικός ενδεχομενισμός	94
6. Ενδεχομενικά μοντέλα της ανθρώπινης συμπεριφοράς	95
7. Στοχαστικός ή πιθανολογικός συμπεριφορισμός και αντίδραση του ατόμου στο περιβάλλον. Μια βάση της παρούσας έρευνας	97
8. Δομικός εναλλακτισμός (constructive alternativism) και η θεωρία των προσωπικών δομών	102
9. Μερικές επιπρόσθετες νύξεις πάνω στην αλληλεπίδραση μεταξύ ατόμου και περιβάλλοντος	107
10. Η θεωρητική θέση της παρούσας μελέτης	110
11. Πολιτισμός και αντίληψη. Η θέση της πολιτισμικής σχετικότητας	114

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV: Η υποτιθέμενη και παραδεκτή φύση του ανθρώπινου Ατόμου.

<i>Λειτουργικά Πρότυπα του Ανθρώπου</i>	119
1. Εισαγωγή	119
2. Το πρότυπο του παράλογου ανθρώπου (irrational model of man)	121
3. Το πρότυπο του οικονομικού ανθρώπου	122
4. Η φύση της αντικειμενικής λογικής του ανθρώπου	123
5. Το πρότυπο του ανθρώπου ηλεκτρονικού υπολογιστή (H/Y)	125
6. Το πρότυπο της μηχανιστικής φύσης του ανθρώπου	126
7. Το πρότυπο της αντιληπτικής - γνωστικής φύσης του ανθρώπου	127
8. Το συμπεριφορικό πρότυπο του ανθρώπου	129
9. Το πρότυπο των κοινωνικών συστημάτων ή το οικολογικό πρότυπο της ανθρώπινης φύσης	129
10. Το μοριακό πρότυπο της ανθρώπινης φύσης	132
11. Το πρότυπο του ανθρώπου - επιστήμονα	133
12. Το πρότυπο της περιβαλλοντικής προσωπικότητας	135
13. Το Minimax πρότυπο (μοντέλο)	136
14. Μερικές τελευταίες θεωρήσεις γύρω από την κατασκευή προτύπων της ανθρώπινης φύσης	138

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V: Ορισμός και φύση της περιβαλλοντικής αντίληψης ..... 143 |

1. Εισαγωγή	143
2. Η φύση της περιβαλλοντικής αντίληψης	144
3. Κύρια συστατικά στοιχεία της αντίληψης και της αντιληπτικής αντίδρασης - απάντησης ..	147
4. Συνθετικά στοιχεία της αντιληπτικής αντίδρασης - απάντησης προς το περιβάλλον	154
5. Μια κριτική ιστορική ανασκόπηση της βιβλιογραφίας περί την αντίληψη	159
6. Η σύγχρονη κατάσταση της γνώσης περί την αντίληψη	163
7. Οι δύο σχολές της λειτουργικής προσέγγισης προς το περιβαλλοντικό είδωλο	167
8. Αντίληψη και συναίσθηση. Το μυστήριο που φανερώνει ότι υπάρχουν πολλοί τρόποι να αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο	170

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VI: Η φύση και οι ορισμοί του πολιτισμού. Μια προσέγγιση προς τις πολιτισμικές μεταβλητές. Μερικοί λειτουργικοί ορισμοί 173

1. Εισαγωγή	173
2. Λειτουργική υπεροχή, οικειότητα και συστήματα επικοινωνίας όπως επηρεάζουν τις αντιληπτικές αντιδράσεις στα χαρακτηριστικά του περιβάλλοντος	174
3. Μια ανάλυση της φύσης του πολιτισμού. Τρεις τρόποι προσέγγισης	175
4. Το ερώτημα της πραγματικότητας του πολιτισμού και ως εκ τούτου των πολιτιστικών δεδομένων	177
5. Μερικοί ορισμοί του πολιτισμού	181
6. Η αντιδιαστολή των εννοιών culture και civilization	189
7. Πολιτισμός και κοινωνία	193
8. Υποκειμενικός πολιτισμός	196
9. Εκπολιτισμός ή «Πολιτισμοποίηση»	198
10. Κοινωνικοποίηση	198
11. Βιολογία και Πολιτισμός	200
12. Πολιτισμός και Περιβάλλον	201
13. Αξίες και πολιτισμός	203
14. Πολιτισμός και αξιολόγηση	205
15. Γλώσσα και πολιτισμός	206
16. Στάσεις και πολιτισμός	210
17. Πίστεις, πεποιθήσεις και πολιτισμός	212
18. Κανόνες και πολιτισμός	213
19. Πολιτισμός και στερεότυπα	215
20. Ρόλοι - κοινωνικοί ρόλοι	217
21. Αρχέτυπα και σύμβολα	218
22. Μύθοι	220
23. Νοητική κατασκευή. Έννοια και περιεχόμενο. Νοητικές δομές	222
24. Θρησκεία και πολιτισμός	224
25. Πολιτισμός και πόλεμος	227

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VII: Αξιολόγηση του περιβάλλοντος μέσω αντιληπτικών μεθόδων 231

1. Εισαγωγή	231
2. Αξιολόγηση και μέθοδοι αξιολόγησης	233
3. Η εξέλιξη της ιδέας της αξιολόγησης και οι μέθοδοι αξιολόγησης	235
4. Η έννοια του περιβαλλοντικού ειδώλου ή της νοητικής εικόνας στην αντιληπτική αξιολόγηση	240
5. Αντίληψη, περιβαλλοντική ψυχολογία και περιβαλλοντικός σχεδιασμός	242

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VIII: Πολιτισμός, αξίες και αντίληψη του περιβάλλοντος 247

1. Εισαγωγή	247
2. Το περιβάλλον όπως αυτό εκφράζει τις πολιτισμικές αξίες του χρήστη -ενοίκου -κατοίκου	247
3. Η φύση των αξιών του ανθρώπου. Αξία και τιμή	249

4. Ανάλυση της έννοιας των αξιών και ορισμοί	250
5. Ανάλυση και ομαδοποίηση των διαφόρων ορισμών των αξιών	252
6. Αξίες, αξιολόγηση και πολιτισμικό περιεχόμενο	256
7. Αξίες σε σχέση με τις στάσεις και την αντίληψη	257
8. Οι αξίες σε σχέση με τους στόχους, ΑΝΣΚ, κανόνες και κριτήρια	259
9. Αξίες και σχέση προς το νόημα και το συμβολισμό	261
10. Αξίες και κοινωνικοί ρόλοι σε σχέση με το περιβάλλον	264
11. Η κατανομή των αξιών στο περιφερειακό και εθνικό πλαίσιο	265
12. Αξίες, κίνητρα και προσωπικότητα όπως αυτά επηρεάζουν την αντιληπτική αξιολόγηση	268

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΧ: *Το περιβάλλον κατοικίας. Η εξέλιξη της κατοικίας σε σχέση με τον πολιτισμό. Ιστορική και πολιτισμική υποδομή της ελληνικής κατοικίας* 271

1. Εισαγωγή	271
2. Η εξέλιξη της κατοικίας	273
3. Εξέλιξη της κατοικίας. Το μέγαρο στη μινωική εποχή	282
4. Εξέλιξη της κατοικίας. Το μυκηναϊκό μέγαρο	289
5. Μεταγενέστερες εξελίξεις του μεγάρου	294
6. Από το μέγαρο στη ρωμαϊκή κατοικία	300
7. Το βυζαντινό σπίτι. Μια ανάμιξη ή εξέλιξη ή αφομοίωση της ελληνικής και ρωμαϊκής παράδοσης	304
8. Η νεοελληνική κατοικία. Μια βασική παραδοσιακή μορφή	307
9. Το σύγχρονο και το παραδοσιακό σπίτι. Απώλεια της αίσθησης προσανατολισμού ή επινόηση και ώσμωση του διεθνούς πολιτισμού	309

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Χ: *Η ιστορική και πολιτιστική υποδομή της αγγλικής κατοικίας* 315

1. Εισαγωγή	315
2. Η προέλευση της αγγλικής κατοικίας	316
3. Από τον Palladio στον Le Corbusier	320
4. Η Γεωργιανή κατοικία: Από τη “δοκιμή και λάθος” του Inigo Jones στο διεθνές στιλ των βρετανικών αποικιών	321
5. Η κατοικία ως ένα σημείο ισορροπίας μεταξύ αναγκών και συμβόλων. Πνεύμα και ύλη. Η καταγωγή του παγκόσμιου στιλ. Μοντέρνα αρχιτεκτονική	324
6. Που πρέπει να βασισθεί η έμπνευση της σύγχρονης αρχιτεκτονικής της κατοικίας	331

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΧΙ: *Ανάλυση των μεταβλητών. Σχεδιασμός, οργάνωση και κατασκευή της πειραματικής διάταξης* 335

1. Εισαγωγή	335
2. Ι. Οι μεταβλητές της πολιτισμικής υποδομής	336
3. Μεταβλητές υλικού πολιτισμού	338
4. Οι μεταβλητές του κοινωνικού πολιτισμού	340
5. Μεταβλητές πνευματικού πολιτισμού	343
6. Οργάνωση και κατασκευή της συστοιχίας Ι των απαντήσεων στις μεταβλητές της πολιτιστικής υποδομής	345

7. II. Μεταβλητές αξιολογικών κρίσεων (απαντήσεων)	347
8. Κατασκευή των μετρητικών κλιμάκων για τη συλλογή των αξιολογικών απαντήσεων	348
9. Περιγραφή της διαδικασίας κατασκευής των κλιμάκων της Σ. Δ. που υιοθετήθηκε και ακολουθείται από την παρούσα έρευνα	350
10. Εφαρμογή των φάσεων Α' έως Ζ'. Οι συνεντεύξεις για κατασκευή των κλιμάκων	352

ΚΕΦΑΛΑΙΟ XII: *Εφαρμογή της πειραματικής διάταξης για τη συλλογή των δεδομένων.
Δειγματοληψία, παρουσίαση του ερεθίσματος & συλλογή των
απαντήσεων* 357

1. Εισαγωγή	357
2. Θέματα μεθοδολογίας των δειγματοληψιών	357
3. Η φύση και ο πληθυσμός των αντιπροσωπευτικών δειγμάτων της έρευνας	362
4. Μεθοδολογικά θέματα παρουσίασης των περιβαλλόντων ως ερεθισμάτων	366
5. Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα των διαφόρων μοντέλων επίδειξης των περιβαλλόντων	369
6. Μερικές ερευνητικές εργασίες που χρησιμοποίησαν μεθόδους εξομοίωσης. Αποτελέσματα και προβλήματα	373
7. Επιπρόσθετα θέματα που αφορούν την εξομοίωση του περιβάλλοντος	374

ΚΕΦΑΛΑΙΟ XIII: *Ανάλυση των δεδομένων που έχουν συλλεγεί μέσω των πειραμάτων* . 377

1. Δεδομένα Φάσης Α' (συστοιχίες I _A , I _B , I _Γ). Μεταβλητές υλικού πολιτισμού (I _A) της πρώτης ομάδας	377
2. Δεδομένα Φάσης Α' (συστοιχίες I _A , I _B , I _Γ). Μεταβλητές κοινωνικού πολιτισμού (I _B) της πρώτης ομάδας	381
3. Δεδομένα Φάσης Α' (συστοιχίες I _A , I _B , I _Γ). Μεταβλητές πνευματικού πολιτισμού (I _Γ) της πρώτης ομάδας	382
4. Φάση Α'. Συστοιχίες (I _A , I _B , I _Γ). Μεταβλητές υλικού πολιτισμού (I _A) της δεύτερης ομάδας	383
5. Φάση Α'. Συστοιχίες (I _A , I _B , I _Γ). Μεταβλητές κοινωνικού πολιτισμού (I _B) της δεύτερης ομάδας	385
6. Δεδομένα Φάσης Α' Συστοιχίες (I _A , I _B , I _Γ). Μεταβλητές πνευματικού πολιτισμού (I _Γ) της δεύτερης ομάδας	386
7. Μερικές συγκρίσεις των περιεχομένων (πλαισίων) των δύο πολιτισμών	387
8. Συγκρίσεις και σχόλια επί των κοινωνικών πολιτισμών των δύο ομάδων	389
9. Συγκρίσεις και παρατηρήσεις επί των πνευματικών πολιτισμών των δύο ομάδων	391
10. Δεδομένα φάσης Β'. Αξιολόγηση των ελληνικών περιβαλλόντων κατοικίας	393
11. Δεδομένα φάσης Β'. Αξιολόγηση των αγγλικών περιβαλλόντων κατοικίας	394
12. Ανάλυση των δεδομένων και συγκρίσεις μεταξύ των προφίλ υπαριθ. 4. και 5	394
13. Ανάλυση των δεδομένων και συγκρίσεις μεταξύ των προφίλ υπαριθμ. 4' και 5'	403
14. Γενικά συμπεράσματα επί της αξιολογικής συμπεριφοράς των δύο πολιτισμικών ομάδων. Διασταυρωτικές συγκρίσεις μεταξύ των δεδομένων	408

15. Ανάλυση των αθροιστικών δεδομένων κάθε παράγοντα. Συγκεντρωτικά δεδομένα των αξιολογήσεων της ελληνικής ομάδας (προφίλ 6-7)	409
16. Ανάλυση των αθροιστικών δεδομένων κάθε παράγοντα. Συγκεντρωτικά δεδομένα των αξιολογήσεων της αγγλικής ομάδας (προφίλ 6'-7')	421
17. Μερικά επιπλέον σχόλια που αφορούν τη μορφή των προφίλ 6-7 και 6'-7'	422
18. Μια ακόμη μορφή ανάλυσης των προφίλ 6-7 και 6'-7'	424

ΚΕΦΑΛΑΙΟ XIV: Συμπεράσματα .....

1. Γενικά συμπεράσματα	427
2. Ειδικά συμπεράσματα που προέκυψαν από την έρευνα	429
3. Μια ευρύτερη συζήτηση επί των πειραματικών αποτελεσμάτων	437
4. Συμπεράσματα επί των μεθόδων και τεχνικών που χρησιμοποιήθηκαν από την παρούσα έρευνα	441
5. Οι επιπτώσεις των συμπερασμάτων της μελέτης στο σχεδιασμό και προγραμματισμό αστικών περιβαλλόντων	443
6. Προς ένα πρότυπο σχεδιασμού - προγραμματισμού που λειτουργεί σε συγκεκριμένο πολιτισμικό περιεχόμενο	446
7. Προς μια λειτουργική αντιληπτή θεωρία του πολιτισμικού σχεδιασμού και προγραμματισμού του περιβάλλοντος	451

ΚΕΦΑΛΑΙΟ XV: Περίληψη και τελικά συμπεράσματα.

<i>Προτάσεις και ιδέες για παραπέρα έρευνα</i>	457
--	-----

1. Επίλογος ή μια γενική θεώρηση της μελέτης μέσα στο πολιτισμικό και θεσμικό περιεχόμενο της Ευρωπαϊκής Ένωσης	460
2. Μερικές ιδέες για τη διατήρηση και εξέλιξη των ευρωπαϊκών πολιτισμών μέσω του πολιτισμικού σχεδιασμού και προγραμματισμού	462

Βιβλιογραφικές Σημειώσεις .....

Βιβλιογραφία .....

A. Ξενόγλωσση	471
B. Ελληνική	479

Γλωσσάριο εννοιών και επιστημονικών όρων .....

Κεφάλαιο I

ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

“... Α΄Φαίδρο, όταν συνθέτω μια κατοικία (είτε για θεούς, είτε για έναν άνθρωπο) κι όταν αναζητώ με αγάπη τη μορφή της κοιτάζοντας πως να δημιουργήσω ένα αντικείμενο που να δίνει χαρά στο μάτι, που να κουβεντιάξει με το πνεύμα, που να συντονίζεται με το λογικό και το πλήθος τις συμβατικές ανάγκες ...”

P. Valery, “Ευπαλίνος ή ο Αρχιτέκτων”

Ζώντας, σπουδάζοντας ή και ταξιδεύοντας ο άνθρωπος στις διάφορες χώρες ανακαλύπτει ότι υπάρχουν σημαντικές διαφορές στα χτισμένα περιβάλλοντα των πόλεων και των οικισμών, ιδιαίτερα των κατοικιών. Και όχι μόνο μεταξύ των χωρών, αλλά ακόμα και μεταξύ των περιοχών μιας χώρας.

Το γεγονός αυτό έχει προσελκύσει την προσοχή μας και από τότε ενδιαφερόμαστε για τη διερεύνηση εκείνων των δυνάμεων, οι οποίες οδηγούν στις διαφοροποιήσεις του χτισμένου περιβάλλοντος των πόλεων και των οικισμών και ιδιαίτερα του περιβάλλοντος κατοικίας, που υπάρχουν μεταξύ των πολιτισμών.

Η παρούσα μελέτη ασχολείται με τη διερεύνηση αυτή, δηλαδή την αναζήτηση των επιρροών ή καθοριστικών παραγόντων, που διαφοροποιούν αφενός τα περιβάλλοντα και αφετέρου τις αντιδράσεις των ατόμων προς τα περιβάλλοντα αυτά. Πολλοί κλασικοί συγγραφείς όπως π.χ. ο Herskovits υποστηρίζουν, ότι οι δυνάμεις αυτές καθορίζουν τις αντιδράσεις των ανθρώπων προς το περιβάλλον. Ακόμα και αν δεν διαφωνεί κανείς με την άποψη αυτή δεν θα ήταν και τόσο συνετό να υιοθετεί στην εποχή μας μια ντετερμινιστική θέση (deterministic position) σαν αυτή. Μια πιο προοδευτική θέση θα μπορούσε να αποκαλέσει τις δυνάμεις αυτές επιρροές-επιδράσεις καλύτερα παρά καθοριστικούς παράγοντες.

Έχουν παρέλθει πολλές δεκαετίες από την εμφάνιση του διεθνούς ρυθμού στην αρχιτεκτονική (international style in architecture)¹. Το έργο των πρωτοπόρων των σύγχρονων ρευμάτων της αρχιτεκτονικής (Le Corbusier, Ond, Gropius, Mies van der Rohe, Neutra) έχει επηρεάσει το έργο των σύγχρονων επαγγελματιών, αλλά και των δασκάλων. Οι πρώτοι δημιουργούν, αντανakλώντας τις παραπάνω επιρροές, διάφορες μορφές και δομές χτισμένες στην Ευρώπη και στη Β. Αμερική προσαρμοσμένες σ' εκείνες τις κοινωνικο-

πολιτιστικές και κλιματικές συνθήκες και εν συνεχεία τις μεταφυτεύουν σ' όλον τον κόσμο. Οι δεύτεροι διδάσκουν τις αρχές της σύγχρονης αρχιτεκτονικής υιοθετώντας το έργο και υπακούοντας στα διδάγματα εκείνων ως να ήταν έργα παγκοσμίας αξίας εξεταζόμενης κάτω από οποιοδήποτε πρίσμα κριτηρίων και αξιών (βλ. κριτική του έργου του Le Corbusier ή το τι έλεγε για την παραδοσιακή αρχιτεκτονική)*.

Το αποτέλεσμα της πρακτικής αυτής στη μελέτη, την κατασκευή και τη διδασκαλία της αρχιτεκτονικής είναι να έχουμε στις μέρες μας και σε όλες τις μεγάλες πόλεις του κόσμου κτίρια και άλλες κατασκευές, τα οποία είναι χτισμένα με τον ίδιο τρόπο δόμησης και τα ίδια μορφολογικά χαρακτηριστικά. Η ερώτηση η οποία προβάλλει πλέον είναι εάν οι άνθρωποι, που ζουν μέσα και γύρω από αυτά τα περιβάλλοντα τα θέλουν πράγματι ή είναι αναγκασμένοι να ζουν μ' αυτά. Είναι σαφές ότι στη λειτουργία της μορφοποίησης οποιουδήποτε διαμορφωμένου περιβάλλοντος σήμερα συμμετέχουν δύο ομάδες δυνάμεων, που επηρεάζουν τη διαδικασία αυτής της μορφοποίησης (μορφογένεση).

Από τη μια μεριά υπάρχουν οι παράγοντες ή δυνάμεις ή παραγωγικά αίτια όπως π.χ. τα υλικά, οι τεχνικές κατασκευής, η τεχνολογία των κατασκευών, η προτυποποίηση των διαστάσεων και των υλικών, οι τύποι των μηχανών, η προκατασκευή, τα διεθνή σταθερά πρότυπα με τη μορφή μεγέθους και σχήματος των δομικών υλικών, η οικονομία, η αποτελεσματικότητα με τη μορφή του κέρδους των κατασκευαστικών εταιριών, η εμπλοκή των μεγάλων πολυεθνικών εταιριών στην κατασκευή, οι κοινοπραξίες ανάπτυξης ολόκληρων γεωγραφικών περιοχών, τα διάφορα προγράμματα οικιστικής και άλλης οικονομικής ανάπτυξης, η παγκοσμιοποίηση** όπως αποκαλείται τελευταία κοκ. Οι δυνάμεις αυτές πιέζουν συνεχώς και μας κατευθύνουν προς ένα διεθνές στυλ μορφών και κατασκευών ή μορφοποιούν πόλεις και οικισμούς, κατοικίες και άλλα κτίρια και ως ένα σημείο το έχουν επιτύχει. Μάλιστα σε πολλές περιπτώσεις και οδηγούν σε ένα 'παγκοσμιοποιημένο' και ομοιόμορφο πρότυπο πόλης και πολιτισμού (Χ. Γιανναράς 1998, Π. Κονδύλης 1998).

Από την άλλη μεριά, υπάρχουν και εκείνοι οι παράγοντες ή δυνάμεις ή αίτια όπως είναι η ατομικότητα, οι αξίες, εικόνες, αντιλήψεις και φιλοδοξίες κάθε ατόμου, οι τρόποι ζωής, ατομικές και συλλογικές ανάγκες όπως αυτές εκπηγάζουν από έναν καθορισμένο τρόπο ζωής, οικονομικές απολαβές, στάσεις, διαφορές προσωπικότητας, παραδοσιακοί τρόποι αντιμετώπισης των πραγμάτων, έθιμα, πεποιθήσεις, κοινωνίες και τοπικοί πολιτισμοί. Οι παράγοντες (δυνάμεις) αυτοί ωθούν και πιέζουν προς την κατεύθυνση της διαφοροποίησης στη μορφή και το σχεδιασμό των περιβαλλόντων και ιδιαίτερα του περιβάλλοντος κατοικίας με έμφαση τη διαφορετικότητα της μορφής και του σχεδίου, των υλικών και της ατμόσφαιρας. Αλλά όχι μόνο των περιβαλλόντων κατοικίας. Προχωρούν ακόμα και φτάνουν ως και τη διαφοροποίηση του πολιτισμού.

Έτσι βλέπουμε από τη μια μεριά τον οικουμενισμό και από την άλλη το σχετικισμό να αντιμάχονται και να συμπλέκονται υπέρ της ποικιλομορφίας των ορθολογισμών ή ανορ-

* Ο ίδιος ο Le Corbusier επηρέασε σημαντικά τη στάση του μοντερνισμού. Τον οδήγησε μάλιστα σε ακραίες ριζοσπαστικές εκφράσεις αποκάλοντας τις παραδοσιακές αρχιτεκτονικές κατασκευές ως «.. αποπνικτικά συννηλέυματα απαρχαιωμένων απορριμμάτων...»

** Η παγκοσμιοποίηση είναι συνισταμένη δυνάμεων παρά μεμονωμένη δύναμη ομογενοποίησης όπως θέλουν να

θολογισμών και εναντίον του ολοκληρωτικού λόγου (Π. Κονδύλης 1998). Δημιουργείται η διαπάλη μεταξύ των μοντέρνων οικουμενιστών και των μεταμοντέρνων σχετικιστών, που οδηγούν στις συνεπακόλουθες μορφές του περιβάλλοντος. Τους παράγοντες αυτούς θα αναλύσουμε στην παρούσα μελέτη πολύ διεξοδικά*.

1 Αξιολόγηση της παρούσας μελέτης

Ο περιβαλλοντικός σχεδιασμός των πόλεων, των οικισμών και των κατοικιών ή μεμονωμένων κτιρίων αντιμετωπίζει ακόμα το βασικό δίλημμα να ακολουθήσει ή όχι τις διεθνείς μεθόδους σχεδιασμού, οι οποίες είναι απλοποιημένες με την εφαρμογή της οικονομικής λογικής αλλά και επιστημονικά εξελιγμένες. Οι μέθοδοι αυτές βασίζονται στην αρχική παραδοχή ενός παγκοσμίως αποδεκτού τύπου ανθρώπου, αυτού που δέχεται ο μοντερνισμός, ο οποίος δρα και αντιδρά κατά έναν καθορισμένο και προβλέψιμο τρόπο. Εάν δεν ακολουθήσει το δρόμο αυτό τότε πρέπει να αντιμετωπίσει κάθε πρόβλημα σχεδιασμού ιδιαίτερα και μέσα στο συγκεκριμένο στοιχείο του περιεχομένου του (ατμόσφαιρα, περιβάλλον), το οποίο σχηματίζεται από το κοινωνικό, το φυσικό και πνευματικό περιβάλλον (*milieu*) του καθενός**.

Εμπειρικές αποδείξεις έχουν βεβαιώσει ότι ο πρώτος τρόπος, παρά την οικονομική του λογική και βάση, έχει κατά κάποιο τρόπο αποτύχει. Πολλά περιβάλλοντα κατοικίας, πόλεις και οικισμοί, που έχουν κτιστεί κατά τις τελευταίες δεκαετίες στις ανεπτυγμένες και αναπτυσσόμενες χώρες, έχουν δημιουργήσει ισχυρά περιβαλλοντικά προβλήματα, τριβές και ανταγωνισμούς, τους οποίους οι κοινωνιολόγοι προσπαθούν να ερμηνεύσουν ως φαινόμενα, τα οποία εμφανίζονται κατά τη σύγκρουση μεταξύ φυσικού περιβάλλοντος και τρόπων ζωής και συμπεριφοράς των ατόμων που ζουν μέσα σ' αυτά.

Για να ελεγχθεί στην πράξη και ο δεύτερος τρόπος και να συσσωρευτούν ικανά εμπειρικά δεδομένα απαιτείται μελέτη. Για να βοηθηθεί ο τύπος αυτός του σχεδιασμού η αντιληπτική εισέβαλε δυναμικά στο πεδίο του περιβαλλοντικού σχεδιασμού. Η αντιληπτική του περιβάλλοντος κατά τις τελευταίες δεκαετίες εισήγαγε νέους τρόπους σύλληψης και αντιμετώπισης των προβλημάτων του σχεδιασμού. Η αντιληπτική αξιολόγηση χρησιμοποιείται για να επιβεβαιώσει και να ελέγξει εάν το προσφερόμενο περιβάλλον ταιριάζει

* Η αντιπαλότητα αυτή υπήρχε ανέκαθεν. Τη βλέπουμε να υπάρχει μεταξύ κλασικισμού και ρομαντισμού, μοντερνισμού και παραδοσιακού τοπικισμού, μοντερνισμού και μετα-μοντερνισμού κλπ.

** βλέπε: *suburbium-suburbia*-λατ. προάστια.

Το παράδειγμα *Levittown* N.Y. είναι χαρακτηριστικό. Αντιπροσώπευε το όνειρο του 20ου αιώνα για ένα σπίτι στα προάστια τη λεγόμενη *Suburbia*. Τούτο ήρθε ως αντίδοτο όταν ο πραγματικός πολιτισμός των πόλεων είχε καταρρεύσει. Αλλά δυστυχώς δεν ήταν επιτυχές. Ο ίδιος ο *Lewis Mumford* ονόμασε το *Levittown* "ένα ομοιόμορφο περιβάλλον χαμηλής αξίας από το οποίο ήταν αδύνατη η απόδραση".

Σε αντίθεση με τα σπίτια που σχεδίασε ο *Le Corbusier* κοντά στο Μπορντώ (*Bordeaux*) της Γαλλίας, όπου τα άτομα καθοδηγούνται από τον αρχιτέκτονα, τα σπίτια του *Levittown* επιβλήθηκαν στους κατοίκους. Βέβαια οι τελευταίοι μόλις κατοίκησαν άρχισαν να προσθέτουν μπαλκόνια, στοές, βεράντες, φεγγίτες ακόμα και ολόκληρες πτέρυγες, αποτέλεσμα της αντίληψης του καθενός, της αξιολόγησης και της πίεσης του τρόπου ζωής τους. Η υπόθεση του *Levitt* ήταν ότι τα σπίτια ήταν ίδια όπως και οι άνθρωποι. Η πραγματικότητα όμως ήταν

και συμφωνεί με τις ανάγκες και τις προσδοκίες της συγκεκριμένης ομάδας ατόμων, η οποία πρόκειται να το χρησιμοποιήσει (χρήστες, ένοικοι). Και ως εκ τούτου να βρει τρόπους ελαχιστοποίησης της παραπάνω σύγκρουσης.

Οι λόγοι για τους οποίους επιχειρείται η παρούσα μελέτη είναι κυρίως να ελέγξει τη βασιμότητα της παραπάνω πρότασης και να δημιουργήσει μια μέθοδο σχεδιασμού, η οποία να είναι προσανατολισμένη προς τους ανθρώπους που πρόκειται να στεγάσει και προς την ατομική, κοινωνική και πολιτιστική τους ζωή, την οποία πρόκειται να διευκολύνει. Η αντιληπτική αξιολόγηση θεωρείται ως ένα σημαντικό στάδιο και μέρος της διαδικασίας σχεδιασμού και με τη μορφή αυτή αντιμετωπίζεται στην παρούσα μελέτη. Κατέχει δε σημαντική θέση στην προτεινόμενη θεωρία του πολιτισμικού περιβαλλοντικού σχεδιασμού και προγραμματισμού.

Ο περιβαλλοντικός σχεδιασμός των πόλεων, των οικισμών και των κατοικιών, ιδιαίτερα υπό την επιρροή των σύγχρονων ψευδο-επιστημών*, επιχειρεί αναλύσεις, κατατάξεις και ομαδοποιήσεις σε μορφές και τύπους που ο καθένας απ' αυτούς προορίζεται για την ικανοποίηση ορισμένων αναγκών. Έτσι προκύπτουν μοντέλα κατοικιών για αυτό ή το άλλο είδος ατόμων, για αυτό ή το άλλο μέγεθος οικογένειας, για αυτό ή το άλλο επίπεδο εισοδήματος κοκ. Αλλά η πολυπλοκότητα της ανθρώπινης φύσης και η διαφοροποίηση των ανθρώπινων τρόπων ζωής και των πολιτισμών δεν μπορούν να καθοριστούν και να περιγραφικωθούν σε καθαρούς τύπους και εξισώσεις ή σε μερικές περιγραφικές κατηγορίες, μολονότι η τάση αυτή χαρακτηρίζει πολλές επιδιώξεις στον αιώνα που πέρασε καθώς και στον επόμενο που έρχεται.

Ακόμα περισσότερο δεν μπορούν να περιορίσουν τις εκφράσεις της διαφοροποίησης σ' έναν αριθμό απλών μορφών περνώντας τες από την "κλίνη του Προκρούστη" (προκατασκευή). Φαίνεται ότι είναι καλύτερα σήμερα τα σχεδιασμένα μοντέλα κατοικιών να αναθεωρηθούν προκειμένου να διατηρήσουν όχι μόνο την αίσθηση της διαφοροποίησης και της ταυτότητας, αλλά και τις περίπλοκες και σύνθετες σχέσεις μεταξύ της φύσης του ανθρώπου, της κοινωνίας και του πολιτισμού του και των σπιτιών του, των γειτονιών, των χωριών και των πόλεων. Τα παραπάνω χαρακτηρίζουν τη συνέχεια της ανθρώπινης εξέλιξης και προόδου, τη συν-εξέλιξη ανθρώπου και πολιτισμού, όπως συνηθίζεται να αποκαλείται σήμερα.

Σε σχέση με το θέμα μας, η ερώτηση που παρουσιάζεται πάντα μπροστά μας είναι γιατί και πως οι άνθρωποι αντιδρούν προς το περιβάλλον, το οποίο χτίζεται γι' αυτούς και τους παραχωρείται. Οι αντιδράσεις αυτές είναι άμεσες και συνήθως αρνητικές. Αποδείξεις με τη μορφή του βανδαλισμού, των καταστροφών ή της εγκατάλειψης δείχνουν εκτός των άλλων, ότι οι άνθρωποι συνήθως δεν συμφωνούν ούτε προτιμούν το περιβάλλον μέσα στο οποίο ζουν. Αλλά και όταν το κάνουν, όταν δηλαδή ζουν μέσα σ' αυτό το κάνουν για λόγους ανάγκης, για οικονομικούς λόγους, από έλλειψη επιλογής άλλων προοπτικών και λύσεων.

Ένας λόγος για τον οποίο τα άτομα αντιδρούν με τον τρόπο αυτό στα περιβάλλοντα κατοικίας είναι ότι τα σπίτια τους, οι κατοικίες δηλαδή**, είναι η άμεση έκφραση των ανθρώπινων αναγκών, αξιών, εικόνων και αντιλήψεων, τρόπων ζωής και ορισμένων ακόμα στοιχείων, τα οποία εξ ορισμού συνθέτουν τον πολιτισμό τους. Εφόσον διαφορετικοί πο-

* ψευδοεπιστήμες. Οι σύγχρονες τάσεις του επιστητού που δεν αποτελούν πλήρεις επιστήμες.

** σπίτι - κατοικία - οίκος.

λιτισμοί και υποπολιτισμοί συνυπάρχουν στις πόλεις μας, τούτο συνεπάγεται ότι οι άνθρωποι των πολιτισμών αυτών έχουν ανάγκη διαφορετικών μορφών και τύπων κατοικιών να στεγάσουν τον τρόπο ζωής τους*. Μια έρευνα των σχέσεων μεταξύ αυτών των παραγόντων και στοιχείων μπορεί να έχει εξαιρετικά γόνιμα αποτελέσματα. Ακόμα περισσότερο, συγκρίσεις δια-πολιτιστικές αυτού του τύπου μπορούν να προσφέρουν μια νέα θεώρηση (αλλά και ενόραση) της πραγματικής φύσης του περιβάλλοντος κατοικίας, αλλά και της διαδικασίας σχεδιασμού του, η οποία μπορεί να αλλάξει υπό το φως των νέων δεδομένων. Η ανάγκη για δια-πολιτισμική σύγκριση προχωρεί ακόμα πιο πέρα. Για να γίνει αντιληπτή η επίδραση του πολιτισμού πάνω στη μορφή της κατοικίας και στην αξιολόγηση της κατοικίας από τα μέλη ενός πολιτισμού, χρειάζεται κανείς να κατανοήσει τον ανθρώπινο πολιτισμό σε όλες του τις μορφές και διαβαθμίσεις (ποικιλίες). Η αξία αυτού του είδους της σπουδής και έρευνας είναι ότι αναγνωρίζει μια μεγάλη ποικιλία (φάσμα) μεταβλητών, οι οποίες ασκούν κάποια επιρροή στον τύπο και στη μορφή της κατοικίας και βέβαια στην αξιολόγηση των περιβαλλόντων κατοικίας. Ακόμα ασκούν σημαντική επιρροή στην επιλογή της κατοικίας αλλά και της περιοχής της.

Κατά την αξιολόγηση των περιβαλλόντων κατοικίας μεταξύ των πολιτισμών υπάρχουν μερικά κοινά και μερικά διαφορετικά στοιχεία, τα οποία προέρχονται ή προκύπτουν από ένα αριθμό παραγόντων. Με άλλα λόγια υπάρχει αιτιατή σχέση (αίτιο-αποτέλεσμα) ή σχέση παραγωγικού αιτίου μεταξύ πολιτισμικών παραγόντων και συμπεριφοράς αξιολόγησης των κατοικιών. Το ενδιαφέρον για τον περιβαλλοντικό σχεδιασμό είναι η επιθυμία να δούμε πως η παραπάνω αιτιατή σχέση επηρεάζει τη διαδικασία σχεδιασμού. Η αλυσίδα της αιτιατής σχέσης είναι ένας πλήρης κύκλος, ο οποίος εκτός των άλλων περιλαμβάνει περιβάλλοντα κατοικίας –αντιληπτική αξιολόγηση αυτών των περιβαλλόντων (δηλ. οι αντιδράσεις προς αυτές τις κατοικίες)– πολιτισμικό περιεχόμενο και των δύο, δηλαδή σπιτιών και ατόμων που τα αντιλαμβάνονται και τα αξιολογούν ζώντας μέσα σ' αυτά –περιβαλλοντικό σχεδιασμό– κατασκευή και άτομα - χρήστες.

Ακόμη η αντίληψη και η αξιολόγηση ως μέρος της διαδικασίας σχεδιασμού μπορεί να έχει μια σημαντική συνεισφορά για τους εξής λόγους: Με την αντιληπτική αξιολόγηση αναγνωρίζουμε τα κοινά χαρακτηριστικά μεταξύ ατόμων ή και ομάδων σε ορισμένους πολιτισμούς και για ορισμένα περιβάλλοντα, πράγμα που βοηθά πολύ στο να σχεδιάσουμε νέα περιβάλλοντα ή να αναμορφώσουμε (ανασχεδιάσουμε) τα υφιστάμενα. Από την άλλη μεριά με την αντιληπτική αξιολόγηση μπορούμε επιπλέον να αναγνωρίσουμε τα διαφορετικά χαρακτηριστικά μεταξύ ατόμων ή ομάδων σε ορισμένους πολιτισμούς και για ορισμένα περιβάλλοντα. Αυτά τα διαφορετικά στοιχεία μπορεί να είναι οι αιτίες διαφόρων περιβαλλοντικών αντιθέσεων, οι οποίες μπορούν να επιλυθούν εύκολα από τον περιβαλλοντικό σχεδιασμό, είτε με την υποδοχή τους στο σχεδιασμό είτε με την τακτοποίησή τους.

Ο πολιτισμός με οποιαδήποτε από τις μορφές του παίζει έναν πολύ σημαντικό ρόλο

* Οι σύγχρονες μεγαλουπόλεις είναι πολυ-πολιτισμικές με την έννοια ότι συνυπάρχουν σ' αυτές ανθρώπινες ομάδες από πολλούς πολιτισμούς. Είναι δηλαδή πόλεις μέσα σε πόλεις.

Ακόμα περιλαμβάνουν πολιτιστικά κοινά στοιχεία δηλ. κατάληξη ενός ιστορικού παρελθόντος που τα κάνουν να συνδέονται με τις ρίζες τους και έτσι η έννοια της πολιτιστικής πολυπλοκότητας διευρύνεται (Ε.Δ. ΤΕΕ 2086, 31.1.2000). Προφανώς έχει δίκαιο ο B. Hillier (1996), ο οποίος αποκαλεί τις πόλεις ως "το μεγαλύτε-

επηρεάζοντας τόσο την περιβαλλοντική αντιληπτική όσο και την περιβαλλοντική αξιολόγηση. Η θέση που μπορεί να πάρει κανείς απέναντι στο βαθμό της επιρροής, που ασκεί ο πολιτισμός στην αντιληπτική και αξιολογική διαδικασία καλύπτει ένα ευρύ φάσμα. Η παραδοσιακή αντιδικία μεταξύ των θεωρητικών της γενετικής θεωρίας και της θεωρίας της μάθησης, που εξηγεί την αντιληπτική διαδικασία, θέτει την υποδομή, πάνω στην οποία μπορεί να εξηγηθεί η παρούσα μελέτη, όπως θα αναλυθεί σε επόμενα κεφάλαια.

Ένας ακόμη λόγος γιατί η παρούσα μελέτη έχει σημαντική αξία είναι ότι αυτή εξετάζει το πώς η διαδικασία της αντιληπτικής αξιολόγησης εντάσσεται στη διαδικασία του σχεδιασμού - προγραμματισμού και την ολοκληρώνει. Η εξέταση της ένταξης αυτής μπορεί να συνεισφέρει στην προσπάθεια διατύπωσης μιας νέας θεωρίας σχεδιασμού, στην οποία η αξιολόγηση των περιβαλλόντων από τους μελλοντικούς κατοίκους ή χρήστες παίζει ένα πολύ σπουδαίο ρόλο. Μεταφέρει δηλαδή τη φωνή του χρήστη στη διαδικασία του σχεδιασμού αφού αυτός είναι ο τελικός κριτής της ποιότητας και της επιτυχίας του αποτελέσματος (βλ. τους ορισμούς της ποιότητας και την πελατοκεντρική τάση του σήμερα).

Σε σχέση με την αναγνώριση της φύσης της διαδικασίας της αντιληπτικής αξιολόγησης η μελέτη αυτή δοκιμάζει (ελέγχει) έναν αριθμό υποθέσεων που αφορούν τις επιρροές που ασκούν ορισμένες πολιτιστικές μεταβλητές πάνω στην αντιληπτική αξιολόγηση ενός αριθμού ειδικών περιβαλλόντων κατοικίας. Με τον τρόπο αυτό η παρούσα μελέτη συγκεντρώνει μια σημαντική ποσότητα πειραματικών δεδομένων προκειμένου να ικανοποιηθούν οι εμπειρικές απαιτήσεις για τον έλεγχο των υποθέσεων.

Από όλα τα δεδομένα που είναι πρόσφορα, είτε θεωρητικά είτε εμπειρικά, μπορεί να εκφραστεί και να εξελιχθεί μια νέα θεωρία περιβαλλοντικού σχεδιασμού έχοντας υπόψη τα στοιχεία εκείνα, που είναι συνδεδεμένα με την πολιτισμική διάσταση και εκείνα που είναι ελεύθερα από κάθε πολιτισμική επιρροή. Η θεωρία αυτή μπορεί να ονομαστεί **«Θεωρία του πολιτισμικού περιβαλλοντικού σχεδιασμού»** και θα μπορεί να εξηγεί και να κατευθύνει το σχεδιασμό των περιβαλλόντων μέσα στο ίδιο πολιτισμικό περιεχόμενο και σε συνάφεια μ' αυτό. Η θεωρία αυτή μπορεί να δώσει μια απάντηση στη συνεχιζόμενη διαφωνία μεταξύ της θέσης της ομοιογένειας και της θέσης της ετερογένειας. Οι θεωρίες που αναχωρούν από την πρώτη ή από τη δεύτερη θέση προσπαθούν να εξηγήσουν τη μορφοποίηση των παραγόντων, οι οποίοι αντιδρούν μέσα στη διαδικασία της περιβαλλοντικής αντιληπτικής. Η ανάπτυξη νησίδων ανομοιογένειας που οφείλεται στην αστική αυτοσυνείδηση μιας κοινωνίας προσπαθεί να λειτουργήσει μέσα στο σχεδόν μονολιθικό κυρίαρχο πρότυπο ζωής που επιβάλλεται από το σύγχρονο αστικό περιβάλλον, το οποίο κυριαρχείται από την ομοιογένεια. Είναι προσπάθεια τακτοποίησης του χώρου.

Ένας από τους κύριους αντικειμενικούς σκοπούς της μελέτης αυτής είναι να προσφέρει κάποια κατά το δυνατό πρακτική βοήθεια προς τους επαγγελματίες, οι οποίοι ασκούν το επάγγελμά τους στο λαβύρινθο της αστικής ανωνυμίας. Σίγουρα απαιτείται ένα ατράνταχτο σώμα δεδομένων, πάνω στο οποίο να στηρίξουν τις αποφάσεις τους που αφορούν τα περιβάλλοντα κατοικίας. Με την παρούσα μελέτη θα μπορούν να βρεθούν στην ευχάριστη θέση να στηρίξουν τους σχεδιασμούς τους σε καθαρά πειραματικά δεδομένα με αναμφισβήτητη επιστημονική ισχύ.

Ο συγγραφέας επειδή χρημάτισε και κατά το παρελθόν επιστημονικός ερευνητής, αλλά και επαγγελματίας της αρχιτεκτονικής και της πολεοδομίας, βρέθηκε πολύ συχνά

στην ανάγκη της θεωρίας, αλλά και των πειραματικών δεδομένων για να στηρίξει τις αποφάσεις του, που αφορούσαν σχεδιασμό κάθε τύπου κατοικιών μέσα σε μια πόλη με μεγάλες ανάγκες για αστική και περιαστική ή προαστιακή κατοικία. Συνεπώς η μελέτη αυτή θα ικανοποιήσει μια βασική ανάγκη που υφίσταται ανάμεσα στους επαγγελματίες, οποίοι αναζητούν βάσεις στηρίξης των αποφάσεών τους (B. Hillier 1999)*.

Εάν η εργασία αυτή φέρει τον περιβαλλοντικό σχεδιασμό πιο κοντά στους στόχους του, τότε θα επιτύχει το σκοπό της και θα προωθήσει το επιστημονικό πεδίο της περιβαλλοντικής αξιολόγησης και σχεδιασμού εισάγοντας τον πολιτισμικό και αντιληπτικό σχεδιασμό του περιβάλλοντος. Η παρούσα μελέτη αντιτάσσεται στην τάση του ελιτισμού του διεθνούς στιλ, που οδηγεί στην αποδέσμευση του αρχιτέκτονα από τον χρήστη ή τον πελάτη. Ο κύκλος του διεθνούς στιλ φαίνεται ότι έχει κλείσει. Αντίθετα προτείνει την αναζήτηση της ένταξης των κατοικιών στο πολιτισμικό περιβάλλον, την άμεση ή έμμεση ιστορική αναφορά και τη συνέχεια της παράδοσης ως σημαντικής μεταβλητής της πολιτισμικής εξέλιξης.

2 Διαφορές στην περιβαλλοντική αξιολόγηση και το σχεδιασμό - προγραμματισμό

Η αρχιτεκτονική, ο σχεδιασμός του περιβάλλοντος και η αρχαιολογία έχουν ενδιαφερθεί κυρίως για τη μελέτη των μνημείων, τα οποία υπήρξαν έργα μεγάλων και μεγαλοφυϊών ατόμων που ονομάζονταν αρχιτέκτονες. Αρχίζοντας από τους Ικτίνο, Καλλικράτη και Μνησικλή και μετά τους Ισίδωρο-Ανθέμιο, Λεονάρντο Ντα Βίντσι, Μιχαήλ Άγγελο φτάνουμε στους Παλλάδιο και Αλμπέρτι και από τους δασκάλους και των τριών ηλικιών της μοντέρνας αρχιτεκτονικής Mies Van de Rohe, Frank Lloyd Right, Gropius, Le Corbusier, Δοξιάδη, Sullivan κ.ά. φτάνουμε στους Alto, Markelius, Nimeyer, Saarinen, Utzon, Breuer, Candilis κ.ά.**

Το έργο των παραπάνω μεγαλοφυϊών ανθρώπων είναι σχεδόν γνωστό όχι μόνο σε κάθε σπουδαστή του αντικειμένου, αλλά και στο ευρύ κοινό που ενδιαφέρεται να αποδράσει από τη ρουτίνα της καθημερινότητας. Είναι γνωστοί και συνεχίζουν να επηρεάζουν ιδέες, μορφές και υλικά που χρησιμοποιούνται στη σύγχρονη κατασκευή. Η επιρροή αυτή έχει από πολύ καιρό ξεφύγει από τα πολιτιστικά σύνορα και έγινε μια ισχυρή δύναμη στροφής στην κατεύθυνση της θεωρίας της οργανικής αρχιτεκτονικής και της οργανικής κατασκευής. Ακόμα επηρεάζουν το διεθνές στιλ όπου όλα τα κτίρια γραφείων, κατοικιών, εργοστασίων, εμπορικών κέντρων κλπ. φαίνονται ίδια ανεξάρτητα αν χτίζονται στο Τόκιο ή το Πεκίνο, το Λονδίνο και τη Νέα Υόρκη, στην Αθήνα ή τη Ρώμη ή οπουδήποτε αλλού. Σαφώς οδηγούν προς ένα διεθνές ή ακαδημαϊκό στιλ.

Ακόμα και αν αυτό μπορεί να φαίνεται σωστό, σημαίνει ότι το μεγαλύτερο μέρος του φυσικού και κοινωνικού περιβάλλοντος, ιδιαίτερα το χτισμένο περιβάλλον, δεν είχε και

* Χρειάζεται ή όχι αρχιτεκτονική θεωρία; Το ερώτημα παραμένει ακόμα.

** Bruno Zevi "Ιστορία της Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής", Torino Einaudi, 1975, "Η μοντέρνα γλώσσα της Αρχιτεκτονικής" (Νεφέλη 1997), "Προς μια Οργανική Αρχιτεκτονική" (1945). Ο Zevi πίστευε ότι κάθε αρχιτέκτονας, κάθε δημιουργός και κάθε σπουδαστής ακόμα είχε το δικαίωμα να είναι διαφορετικός. Ο σχεδιασμός

ούτε έχει ακόμα ελεγχθεί από τον αρχιτέκτονα*. Το περιβάλλον αυτό είναι αποτέλεσμα της λαϊκής (popular), παραδοσιακής (folclore) ή της τοπικής (vernacular) αρχιτεκτονικής και του αντίστοιχου σχεδιασμού που έχουν αγνοηθεί πλήρως από την ιστορία της αρχιτεκτονικής, τη θεωρία του σχεδιασμού και ακόμα και από την ίδια την αρχαιολογία. Ακόμα έχει αγνοηθεί κατά τον ίδιο τρόπο και το περιβάλλον της πόλης των Αθηνών ή της Εφέσου, των πόλεων των Μάγια και των οικισμών κοντά στους αιγυπτιακούς ναούς και τα μνημεία γύρω από τους γοθτικούς καθεδρικούς ναούς και τα κτίριά τους. Κατά τον ίδιο τρόπο έχει αγνοηθεί και το περιβάλλον των απομακρυσμένων πόλεων και οικισμών ή απομονωμένων νησιών είτε στην Ελλάδα, είτε στην Κεντρική Αμερική, είτε στην Μέση Ανατολή ή τις Νότιες Θάλασσες. Ακόμα, όπως το θέτει ο Α. Rapoport “τα κτίρια του υψηλού στυλ πρέπει να ειδικωθούν σε σχέση με και μέσα στο πλαίσιο του τοπικού μητρώου ή λεξιλογίου γιατί είναι στην πραγματικότητα αδιανόητα έξω από αυτό το πλαίσιο, ιδιαίτερα κατά την εποχή που σχεδιάστηκαν και χτίστηκαν” (Α. Rapoport, 1969). Είναι φανερό λοιπόν ότι κάθε κατασκευή και κάθε μορφή πρέπει να ειδικωθεί και να θεωρηθεί μέσα στο πολιτισμικό της πλαίσιο και να ερμηνευτεί μέσα από τους ισχύοντες κώδικες του περιβάλλοντος πολιτισμού.

Υπάρχει πράγματι μια τάση στην αρχαιολογία και την αρχιτεκτονική που καλεί τους ερευνητές να επικεντρώνουν την προσοχή τους στους ναούς, τα παλάτια - ανάκτορα και τα μνημεία, με άλλα λόγια στα σημαντικά και σπουδαία κτίρια. Η κληρονομιά αυτή έγινε αποδεκτή και από τους σύγχρονους σχεδιαστές, οι οποίοι τείνουν να διατηρούν τις αρχές αυτές είτε ως προς το στυλ είτε ως προς τις μορφές έκφρασης της αρχιτεκτονικής τους (εκλεκτικισμός, νεοκλασικισμός). Είναι πράγματι αυτό ένα θέμα του κατά πόσο και πως η αρχιτεκτονική μεταχειρίζεται το αντικείμενό της; Ή είναι ο τρόπος που η αρχαιολογία αναλύει και μελετά τα μνημεία του παρελθόντος; Όσα βέβαια έχουν περιωσθεί μέχρι σήμερα και τυχαίνει να ανακαλύπτονται καθημερινά.

Στην αρχαιολογία και την ιστορία της αρχιτεκτονικής το ενδιαφέρον έχει πριν από λίγο καιρό μεταστραφεί από τους ναούς, ανάκτορα και μνημεία προς την ολοκληρωμένη πόλη ως έκφραση του συνολικού πολιτισμού, αλλά και προς την ανάπτυξη ενός συγκεκριμένου τρόπου ζωής, μολονότι το σπίτι, η κατοικία δηλαδή το πιο χαρακτηριστικό είδος κτιρίου έχει αγνοηθεί και συχνά συνεχίζει να αγνοείται ακόμα και σήμερα. Μόνο στη μελέτη του κρητο-μυκηναϊκού πολιτισμού συναντάμε κάποιο ενδιαφέρον προς τις κατοικίες και τα εργαστήρια και αυτό ίσως να συμβαίνει λόγω της ιδιάζουσας δομής των κτιριακών συγκροτημάτων της περιόδου αυτής (ενιαία κτιριακά συγκροτήματα). Στην ίδια την αρχιτεκτονική άρχισε να παρουσιάζεται ένα τέτοιο ενδιαφέρον αν και ακόμα δεν έχει προχωρήσει τόσο μακριά. Είναι δηλαδή ακόμα ένα αντικείμενο και μια θεώρηση που έχουν μάλλον παραμεληθεί. Η ραγδαία άνοδος των επιστημών της πολεοδομίας έστρεψε το ενδιαφέρον στη μελέτη της πόλης και των φαινομένων της αστικής ζωής**.

Σήμερα η λαϊκή και η τοπική αρχιτεκτονική εξακολουθεί να αντιπροσωπεύει ακόμα τον κύριο όγκο (το σύνολο σχεδόν) του χτισμένου περιβάλλοντος (C.A. Doxiadis, 1964).

* Ακόμα και στις ΗΠΑ, την πιο ανεπτυγμένη οικονομία του Πλανήτη, οι αρχιτέκτονες εμπλέκονται σε λιγότερο από το 15% του οικοδομούμενου χώρου και τις αντίστοιχες δραστηριότητες (Ζ. Κοτιώνη “Τι δουλειά κάνουν οι αρχιτέκτονες;” Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ 19.9.1999).

** Πολεοδομία ή πολεολογία; Ποιος είναι άραγε ο όρος που αρμόζει καλύτερα σ’ αυτές τις επιστήμες;

Μπορούμε να πούμε ότι η πληθώρα των μνημειακών κτιρίων χτίζονται για λόγους δημοσίων σχέσεων, δηλαδή για να εντυπωσιάσουν είτε το λαό με τη δύναμη του πάτρωνα ή τις επιφανείς ομάδες των σχεδιαστών με την ευφυΐα του σχεδιαστή και το καλό γούστο του πάτρωνα. Από την άλλη μεριά η λαϊκή ή παραδοσιακή αρχιτεκτονική είναι η άμεση και υποσυνείδητη μετάφραση του πολιτισμού σε φυσικές μορφές και φόρμες, είναι οι ανάγκες και οι αξίες του καθώς και οι προσδοκίες, τα όνειρα και τα πάθη ενός λαού σε φυσικές μορφές έκφρασης. Αυτό είναι το ιδανικό περιβάλλον ενός λαού που εκφράζεται σε κτίρια και οικισμούς, χωριά και κόμμες χωρίς τη μεσολάβηση σχεδιαστών, καλλιτεχνών και αρχιτεκτόνων. Η λαϊκή παράδοση σχετίζεται πολύ περισσότερο με τον πολιτισμό της πλειοψηφίας του λαού και τη ζωή όπως αυτή κυλά παρὰ με την παράδοση της μνημειακής αρχιτεκτονικής, η οποία αντιπροσωπεύει τον πολιτισμό μιας ελίτ, που μεταφράζεται από τους αρχιτέκτονες σε μορφές εντυπωσιασμού και επιβολής ή υποβολής*.

Ο σύγχρονος σχεδιασμός των ημερών μας, ενώ είναι μέρος της μεγάλης σχεδιαστικής παράδοσης που κληροδοτήθηκε από τους δασκάλους του παρελθόντος, χαρακτηρίζεται από ένα μεγάλο βαθμό οργάνωσης και εξειδίκευσης. Ακόμα άρχισε να υιοθετεί ένα μεγαλύτερο βαθμό επιρροής από την παράδοση είτε με τη μορφή της νοσταλγίας του παρελθόντος είτε με τη μορφή της εμπλοκής και συμμετοχής των απλών ανθρώπων στη διαδικασία σχεδιασμού. Αυτό είναι επίσης θέμα της οικονομικής λειτουργίας της προσφοράς και της ζήτησης (S-D function) καθώς επίσης της λειτουργίας των προτιμήσεων του καταναλωτή (consumer's preference function) ή της επιρροής του εμποθητικού σχεδιασμού και προγραμματισμού. Οι κτιριοδομικοί οργανισμοί θα κατευθύνουν στο μέλλον τα σπίτια και τα διαμερίσματά τους προς την κατεύθυνση των προτιμήσεων των καταναλωτών προκειμένου να λειτουργούν υπό τις συνθήκες της ελεύθερης οικονομίας, του marketing και της ποιότητας που ικανοποιεί τον καταναλωτή, δεδομένου ότι από αυτόν ορίζεται και από αυτόν θα κριθεί τελικά η ποιότητα.

Σε ό, τι αφορά το θέμα της ορολογίας ούτε ο όρος τοπική ούτε ο όρος ανώνυμη είναι ο πιο ικανοποιητικός όρος για να αποδώσει τη μορφή αυτής της αρχιτεκτονικής. Ο γαλλικός όρος "architecture populaire" και ο ελληνικός όρος "λαϊκή αρχιτεκτονική" μπορεί να είναι πιο πρόσφοροι για χρήση μέχρι την αποδοχή ενός ενιαίου συστήματος ορολογίας**.

Όταν ένα μέσο μέλος μιας ομάδας χτίζει το σπίτι του καταλαβαίνει πλήρως τις ανάγκες και τις απαιτήσεις του. Ορισμένες μορφές οικειοποιούνται ως έχουν και ανθίστανται σθεναρά στην αλλαγή και είναι πολύ παραδοσιακά προσανατολισμένες. Τούτο εξηγεί τη στε-

* Ελιτισμός.

Habermas: αντιδράσεις στη μοντέρνα αρχιτεκτονική. Ανάμεσα σ' αυτούς είναι και οι αποκαλούμενοι "νεο-συντηρητικοί" του "μετα-μοντερνισμού". Ακόμα οι "Αμαρτωλοί και Κλέφτες" του μεταμοντέρνου κατά τον Α. Κωνσταντινίδη (1985).

** Το λαϊκό ορίζει τον όρο λαϊκή (popular) αρχιτεκτονική να αποτελείται από, να είναι προσήκουσα προς ή να προέρχεται από τον απλό λαό όπως διακρίνεται από το επιλεγμένο του μέρος. Τοπική ή εγχώρια αρχιτεκτονική ορίζεται ως η τοπική αρχιτεκτονική, που χρησιμοποιείται από το λαό. Ανώνυμη, καθώς προέρχεται από άγνωστους τεχνίτες. Λαϊκή, καθώς δημιουργείται από το λαό της χαμηλής κουλτούρας και προέρχεται ή χρησιμοποιείται πλατιά από το κοινό.

α) Gideon Sjöberg: "The Preindustrial City, Past & Present", Clencoe Illin., The Free Press, 1960

β) Redfield: "The Primitive world and its Transformations"

νή σχέση μεταξύ των μορφών και του πολιτισμού, μέσα στον οποίο είναι τοποθετημένες και ακόμα το γεγονός ότι μερικές από αυτές τις μορφές επιμένουν να διατηρούνται για πολύ μεγάλες χρονικές περιόδους. Με την επιμονή αυτή το τελικό μοντέλο τροποποιείται μέχρι να ικανοποιήσει τις περισσότερες πολιτισμικές, φυσικές απαιτήσεις αλλά και τις απαιτήσεις διατήρησης. Το μοντέλο αυτό είναι πλήρως ομοιόμορφο και βασικά πρωτότυπο. Είναι στην ουσία του ένα πρότυπο διαδικασίας αξιολόγησης και σχεδιασμού, που είναι ενσωματωμένα μαζί με τον έλεγχο της ποιότητας του αποτελέσματος ή του τελικού προϊόντος.

Όταν τα διάφορα συνεργεία οικοδόμων (συνάφια, ισνάφια, ομάδες κτιστών) χρησιμοποιούνται για την κατασκευή κατοικιών και άλλων κτιρίων μπορούμε να πούμε ότι έχουμε μια μορφή προβιομηχανικής τοπικής αρχιτεκτονικής*. Ο ιδιοκτήτης είναι κατά μέγα μέρος συμμετοχος στη διαδικασία σχεδιασμού-κατασκευής και δεν είναι απλά και μόνο ο χρήστης. Τούτο εφαρμόζεται κυρίως από τους ανθρώπους του προβιομηχανικού πολιτισμού κατά μέγα μέρος παρά από τους ανθρώπους των σημερινών πόλεων, καθόσον η μορφή αυτή της συμμετοχής τείνει να μειωθεί σε συνάρτηση με την αστυφιλία και το βαθμό της μεγαλύτερης εξειδίκευσης. Οι υιοθετημένη μορφή εξακολουθεί να υπάρχει και με τον τρόπο αυτό να προσφέρει έναν τρόπο προσέγγισης του ορισμού της τοπικής αρχιτεκτονικής (vernacular), εξετάζοντας τη διαδικασία σχεδιασμού όπως την προτείνει ο Rapoport (1969). Η διαδικασία σχεδιασμού που και σήμερα ακολουθείται στις περισσότερες πόλεις της χώρας μας ακολουθεί τα παραπάνω πρότυπα.

Η διαδικασία σχεδιασμού της τοπικής αρχιτεκτονικής (vernacular) είναι μια διαδικασία που ακολουθεί τα υιοθετημένα μοντέλα και επιχειρεί τροποποιήσεις και παραλλαγές αυτών. Αποτέλεσμα τούτου είναι να υπάρχει περισσότερη ατομική ποικιλομορφία και μορφολογική διαφοροποίηση. Εκείνο το στοιχείο που τροποποιείται και μεταλλάσσεται είναι τα ατομικά δείγματα και όχι ο βασικός τύπος. Όταν ο χτίστης-υπεργολάβος χτίζει μια αγροτική κατοικία για έναν αγρότη τότε και οι δύο γνωρίζουν ασφαλώς τον τύπο, τη μορφή και το μοντέλο ακόμα και τα υλικά. Εκείνο που απομένει να καθοριστεί είναι οι λεπτομέρειες δηλ. απαιτήσεις της οικογένειας, μέγεθος, σχέσεις με την περιοχή, το τοπίο και το μικροκλίμα**. Με την αίσθηση αυτή ο Bundgaard (1957) υποστηρίζει ότι οι αρχαίοι ελληνικοί ναοί ήταν στην ουσία παραδείγματα τοπικής αρχιτεκτονικής. Πράγματι στα πρώτα αρχαϊκά χρόνια οι ναοί ακολουθούσαν τάσεις τοπικής αρχιτεκτονικής έως ότου να καταλήξουν σ' ένα γενικά αποδεκτό πρότυπο².

Το βασικό μοντέλο αυτό καθ' αυτό είναι το προϊόν συνεργασίας πολλών ατόμων επί πολλές γενιές καθώς επίσης και αποτέλεσμα συνεργασίας μεταξύ κατασκευαστών και χρηστών, πράγμα το οποίο περιέχεται στον όρο παραδοσιακό και είναι αυτό το οποίο πε-

* Redfield: "Peasant Society and Culture", pp. 68-89.

Ελιτισμός και λαϊσμός.

Διάκριση μεταξύ υψηλής τέχνης και λαϊκής (παραδοσιακής).

Λαϊκισμός (populisme) που αντιστοιχεί στην αρχή της ένταξης του κτιρίου στο άμεσο περιβάλλον. K.Frampton, "Du neoproduktivisme au post-modernisme", Architecture D' Aujourd' hui 213, Φεβρουάριος 1981.

** Η λαϊκή αρχιτεκτονική κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας ακολουθεί τα πρότυπα αυτά της διαδικασίας σχεδιασμού. Δείγματα λαϊκής αρχιτεκτονικής, όπως π.χ. στη Σιάτιστα, Βέροια, Καστοριά κ.ά. προήλθαν από τη διαδικασία αυτή.

ριέχει ο όρος. Η παράδοση έχει τη δύναμη ενός νόμου που εκτιμήθηκε από όλους διαμέσου της συλλογικής εφαρμογής. Συνεπώς υιοθετείται και τηρείται, εφόσον ο σεβασμός της παράδοσης προσδίδει συλλογικό έλεγχο, και λειτουργεί ως πειθαρχία (παράδοση, συνήθεια, έθιμο, νόμος). Η προσέγγιση αυτή λειτουργεί επειδή υπάρχει ένα κοινό πρότυπο ζωής, ένα παραδεκτό μοντέλο κτιρίων, ένας μικρός αριθμός τύπων κτιρίων και τελικά μια αποδεκτή ιεραρχία και συνεπώς ένα αποδεκτό πρότυπο οικισμού. Όσο η παράδοση είναι ζωντανή το κοινό αποδεκτό είδωλο και στερεότυπο λειτουργεί. Όταν φεύγει η παράδοση τότε αλλάζει η εικόνα. Χωρίς παράδοση δεν μπορεί να υπάρξει βάση πάνω στις αποδεκτές νόρμες και από εδώ και πέρα αρχίζει η 'ιδρυματοποίηση'. Και η 'ιδρυματοποίηση' αυτή μας οδηγεί στη σύγχρονη πολιτισμική πραγματικότητα όπου η παράδοση ως 'ρεγουλαδόρος' έχει εξαφανισθεί. Τούτο αυξάνει την εντροπία του όλου συστήματος.

Ο Α. Rapoport (1969) αποδίδει την εξαφάνιση της παράδοσης ως 'ρεγουλαδόρου' της μορφής των κτιρίων σ' ένα αριθμό αιτίων. Μερικά από αυτά τα αίτια είναι τα εξής: Υπάρχει πρώτον ένας μεγάλος αριθμός τύπων κτιρίων, πολλοί από τους οποίους είναι πολύ σύνθετοι για να κτιστούν με τον παραδοσιακό τρόπο. Αυτή η άνοδος της εξειδίκευσης και της διαφοροποίησης παραλληλίζεται με τους χώρους μέσα στα κτίρια και τα πολυπληθή επαγγέλματα που ασχολούνται με το σχεδιασμό και την κατασκευή των κτιρίων*.

Υπάρχει σήμερα έλλειψη κοινών συστημάτων αξιών και μιας συλλογικής εικόνας του κόσμου με συνεπακόλουθο την απώλεια μιας αποδεκτής και κοινής ιεραρχίας και γενικά μια έλλειψη κοινών στόχων μεταξύ των σχεδιαστών και του κοινού. Η έλλειψη αυτή οδηγεί σε διαφορετικούς προσανατολισμούς και σκοπούς. Ως αποτέλεσμα αυτών είναι να εξαφανίζεται εκείνο το πνεύμα της συνεργασίας, που κάνει τους ανθρώπους να σέβονται τα δικαιώματα των διπλανών τους ανθρώπων, αλλά και τα κτίριά τους και τελικά τα δικαιώματα του οικισμού τους ως συνόλου. Η έλλειψη συνεργασίας οδηγεί στην εισαγωγή τέτοιων ελέγχων όπως π.χ. είναι οι κώδικες, οι κανονισμοί, οι νόρμες και οι κανόνες του συστήματος ζωής που αφορούν απογεωώσεις και επιστροφές, οι οποίες ίσχυσαν επίσης και σε μερικές προβιομηχανικές πόλεις χωρίς όμως να λύσουν το πρόβλημα.

Ο άλλος λόγος είναι ότι η εξαφάνιση της παράδοσης ως 'ρεγουλαδόρου' (δηλαδή διευθετητή) θέτει ένα βραβείο και μια ανταμοιβή στην πρωτοτυπία, την οποία πολλές φορές αναζητεί κανείς μόνο και μόνο γι' αυτήν. Αποτέλεσμα αυτού είναι να γίνεται η κοινωνία πιο ανικανοποίητη με τις παραδοσιακές μορφές και φόρμες και τότε η διαδικασία του τοπικού σχεδιασμού δεν μπορεί να λειτουργήσει πλέον. Η μη ικανοποίηση αυτή συχνά βασίζεται σε μη λειτουργικές θεωρήσεις και συνδέεται με κοινωνικο-πολιτισμικούς παράγοντες. Τούτο οδηγεί αναπόφευκτα, όπως βλέπουμε στη χώρα μας, σ' έναν συνεχιζόμενο αισθητικό εκβαρβαρισμό που είναι και παγκόσμιο πρόβλημα. Κάθε χώρα όμως αντιμετωπίζει τη δομή της πραγματικότητάς της ανάλογα με την ύπαρξη και τις ιδιαιτερότητες των τοπικών παραδόσεων.

Η πλήρης ελευθερία από οποιαδήποτε μορφή παράδοσης στη μορφή των κτιρίων αλλά επίσης και των εκπαιδευόμενων αρχιτεκτόνων κ.ά. σχεδιαστών μέσα σ' ένα παρόμοιο κλίμα ελευθερίας (ελευθεριάζον κλίμα) μας οδηγεί στο φαινόμενο του απρόσωπου και ανώ-

* Η συνεχής αυτή κατάτμηση της γνώσης και εξειδίκευσης οδηγεί στην απώλεια της ενότητας, που είναι κύριο χαρακτηριστικό του σημερινού πολιτισμού. Στις μέρες μας η τάση αυτή αρχίζει να αντιστρέφεται.

νυμου σχεδιασμού*. Ο σχεδιασμός των κτιρίων και οικισμών μονοπωλεί σχεδόν αποκλειστικά το ενδιαφέρον των επαγγελματιών του σχεδιασμού και οι ομάδες αυτές των ειδικών έχουν απομακρυνθεί πολύ από τον ίδιο το χρήστη. Οι ειδικές ομάδες των επαγγελματιών αυτών επειδή έχουν την ίδια σχεδόν εκπαιδευτική εμπειρία βοηθούν ουσιαστικά στη δημιουργία του ομοιογενούς περιβάλλοντος είτε συνειδητά είτε ασυνειδητά. Το φαινόμενο της ομοιογένειας του αστικού κυρίως περιβάλλοντος αποδεικνύει, ότι υπάρχει μια ομάδα δυνάμεων που μαζί με τους ειδικούς επαγγελματίες ωθεί τα πράγματα προς την επικράτηση της ομοιογένειας. Από την άλλη μεριά, όπως έχουν αποδείξει ο A. Rapoport και οι συνεργάτες του υπάρχει ακόμα μία ομάδα δυνάμεων, που ωθεί τα πράγματα προς την ετερογένεια του αστικού περιβάλλοντος. Στο σημείο αυτό τοποθετείται και η σύγκρουση μεταξύ μοντέρνων και μεταμοντέρνων “ιπποτών” στο πεδίο (στον Αρμαγεδώνα) της παράδοσης. Η διαμάχη αυτή μεταξύ ομοιογένειας - ετερογένειας, μοντέρνου - μεταμοντέρνου, οικουμενισμού-σχετικισμού κοκ. έχει όπως θα δούμε παρακάτω βαθύτερες αιτίες³.

Η διαμάχη μπορεί τελικά να είναι θέμα σχέσεων μεταξύ των σχεδιαστών του περιβάλλοντος δηλ. της ομάδας των ειδικών και των πελατών-χρηστών και της μεταξύ τους κοινωνίας. Οι διαφορές κοινωνικού και πολιτισμικού περιεχομένου των μερών που μετέχουν στη διαδικασία σχεδιασμού καθώς και των χρηστών θεωρούνται αιτίες δυσαρέσκειας. Η βάση του επιχειρήματος και της διαφωνίας είναι ότι οι ομάδες των επαγγελματιών δεν μπορούν να προβλέψουν το πραγματικό περιεχόμενο του τρόπου ζωής των πελατών τους, τις προσδοκίες τους και τις φιλοδοξίες και οραματισμούς τους. Έρευνες που έγιναν από τους Rapoport, Kantor, Hawkes, Canter και άλλους παρέχουν δυνατό και βάσιμα στοιχεία που υποστηρίζουν αυτή την άποψη. Ο Rapoport (1969) έχει αποδείξει ότι η μορφή του χτισμένου περιβάλλοντος (μορφή και στιλ κατοικιών) προέρχεται κατά ένα μεγάλο μέρος από μία μήτρα κοινωνικών και πολιτισμικών παραγόντων και το σπουδαιότερο: η μήτρα αυτή διαφέρει από πολιτισμό σε πολιτισμό, από κοινωνία σε κοινωνία και από κοινότητα σε κοινότητα. Τούτο υποδεικνύει, ότι οι υποθέσεις της ομοιότητας στα πολιτισμικά πρότυπα ζωής και στα μοντέλα αντίληψης, που έγιναν από το Δοξιάδη όταν ο τελευταίος αναφερόταν στην αναπόφευκτη υποδομή των οικουμενο-πόλεων (οικουμενικός πολιτισμός) απαιτούν δοκιμασία και εξέταση. Συνεπώς το χτισμένο περιβάλλον και οι προτιμήσεις γι’ αυτό μπορεί κάλλιστα να διαφέρουν από πολιτισμό σε πολιτισμό.

3

Μορφοποίηση του προβλήματος της έρευνας και το συγκεκριμένο καθήκον της παρούσας μελέτης

Τα προηγούμενα θέματα που αφορούν τον πολιτισμό και τις επιρροές του πάνω στη μορφή και την κατασκευή των κτιρίων συνδέονται κατ’ ακολουθία και με τα παρακάτω επιχειρήματα:

Εάν αποδεχτεί κανείς ότι υπάρχουν κάποιες θεμελιώδεις ψυχολογικές συσχετίσεις κοινές στις περισσότερες κοινωνίες και πολιτισμούς, τότε η διάκριση αυτών των κοινών χα-

* Η επιστροφή των μεταμοντέρνων στη χρήση μορφών και τύπων της παράδοσης με ουσιαστικό ή αφαιρετικό τρόπο δείχνει ότι η ανωνυμία δημιουργεί φόβο και ανασφάλεια, δεν αναπολεί ρίζες, καταγωγή, ταυτότητα, προέλευση.

ρακτηριστικών από εκείνα που είναι πολιτισμικά συγκεκριμένα και μονοσήμαντα μπορεί να παρέχει μια σταθερή βάση, πάνω στην οποία θα είναι δυνατόν να στηριχθεί μια θεωρία πολιτισμικού και περιβαλλοντικού σχεδιασμού. Ακόμα παραπέρα ο δια-πολιτισμικός έλεγχος αυτής της θεωρίας μπορεί να ενισχύσει την παγκόσμια αξία και εγκυρότητάς της.

Τα πολιτισμικά εξειδικευμένα χαρακτηριστικά από την άλλη μεριά θα μπορούσαν να παρέχουν μια υποδομή μήτρας αναφορών για την ανάπτυξη της θεωρίας του πολιτισμικού περιβαλλοντικού σχεδιασμού, η οποία θα ήταν πολύ αξιόλογη και χρήσιμη στην καθοδήγηση της έρευνας του σχεδιασμού και της εφαρμογής του μέσα στα συγκεκριμένα πολιτισμικά περιεχόμενα. Ακόμα θα μπορούσαν να δράσουν ως πηγές δανεισμού ιδεών για την πορεία του σχεδιασμού και να εμπνεύσουν τους σχεδιαστές.

Εφόσον η παράδοση έχει σχεδόν εξαφανιστεί από το σχεδιασμό και την κατασκευή, ο σχεδιασμός χρειάζεται περισσότερες πειραματικές αποδείξεις, που αφορούν και τις δύο ομάδες των χαρακτηριστικών (δηλαδή τα κοινά πολιτισμικά και τα ειδικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά) για να προσφέρει ένα μοντέλο αποδεκτό από όλα τα μέρη που εμπλέκονται στη διαδικασία του σχεδιασμού. Πολιτισμικά πειραματικά δεδομένα απαιτούνται ακόμα για τον περιβαλλοντικό σχεδιασμό καθόσον ο περιβαλλοντικός σχεδιασμός είναι ο σχεδιασμός του πολιτισμού σε στερεά ή χωρική μορφή. Κάθε προσπάθεια, όπως αναφέρει και ο C. Alexander, να αλλάξει το υφιστάμενο φυσικό περιβάλλον ή να προσφέρει ένα νέο φυσικό περιβάλλον είναι μια προσπάθεια αλλαγής του πολιτισμού και των δικών του προτύπων ζωής, τα οποία έχουν εξελιχθεί μέσα σ' αυτόν και εξαιτίας αυτού (C. Alexander, 1969).

Το επιχείρημα του C. Alexander, ότι ο πολεοδομικός σχεδιασμός είναι σχεδιασμός των πολιτισμών μπορεί να θεωρηθεί ως ένα κύριο ερέθισμα για τη μελέτη αυτή. Αλλά όμως πρέπει να διευκρινισθεί, ότι ο περιβαλλοντικός σχεδιασμός δεν είναι μόνο ο σχεδιασμός των πολιτισμών αλλά κάτι ακόμα περισσότερο. Είναι ο σχεδιασμός του πολιτισμού, μέσα στον πολιτισμό και με τον πολιτισμό όπως μπορούμε να πούμε αποδεχόμενοι τη σπουδαιότητα του ρόλου που παίζει ο πολιτισμός. Ο πολιτισμός ως ένα σύστημα προσδιορισμένων προτύπων της ανθρώπινης απάντησης-αντίδρασης προς το περιβάλλον, αλλά ακόμα και ως ένα σύστημα ορισμένων προτύπων συμπεριφοράς προς και μέσα στο περιβάλλον, επιτρέπει τα όρια συμπεριφοράς που απαιτούν τα κατάλληλα χωρικά συστήματα διάταξης. Συνεπώς το πολιτισμικό πρότυπο δημιουργεί ένα κοινωνικό πρότυπο, το οποίο με τη σειρά του διαμορφώνει το φυσικό πρότυπο και όλα αυτά είναι πολιτισμικά συστατικά μέρη. Αυτά τα μέρη φυσικά είναι και αποτελούν το κύριο αντικείμενο του περιβαλλοντικού σχεδιασμού. Η οικουμενικότητα που παρουσιάζεται στις μέρες μας ως παγκόσμια τάση μπορεί να αποτελέσει το θεμέλιο της καλλιέργειας της πολιτισμικής ιδιαιτερότητας στο σχεδιασμό. Ο πολιτισμός αφορά τόσο τον καθένα προσωπικά (υποκειμενικός πολιτισμός) όσο και τις ευρύτερες κοινωνικές ομάδες. Αυτές οι ομάδες γίνονται πολιτιστικές ομάδες αφού μοιράζονται τον ιδιαίτερο πολιτισμό.

Στο σημείο αυτό μπαίνει στη σκηνή και η περιβαλλοντική αξιολόγηση. Στην ουσία της η αξιολόγηση ασχολείται με το ερώτημα της εφαρμογής και του ταιριάσματος μεταξύ αυτών των δύο προτύπων. Εάν το ένα είναι αντίθετο προς το άλλο τότε η αξιολόγηση εκφράζει αυτή την αντίθεση. Όταν το ένα ταιριάζει με το άλλο τότε η αξιολόγηση δεν εκφράζει τίποτε άλλο παρά αυτό το ταιρίασμα. Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι η αξιολόγηση λειτουργεί μέσα στον πολιτισμό και με τον πολιτισμό και είναι πάντοτε πολιτισμική αντιληπτική αξιολόγηση⁴.

Η συζήτηση για τη φαινομενολογία της αντιληπτικής και τη φιλοσοφική της περιγραφή (Heidegger-Husserl) γίνεται στα επόμενα κεφάλαια. Το κοινωνικό περιβάλλον ως μέρος του πολιτισμού επηρεάζει το φυσικό περιβάλλον, το άλλο μέρος και τανάπαλιν κατά έναν τρόπο που μπορεί να περιγραφεί ως κυκλικός ή καλύτερα σπειροειδής. Μιλώντας με όρους δανεισμένους από τη θεωρία των συστημάτων μπορούμε να πούμε, ότι τα δύο αυτά συστήματα αλληλεπιδρούν και αλληλοεπηρεάζονται στο χρόνο και στο χώρο σε μια δυναμικά εξελισσόμενη σχέση.

Κάθε απόπειρα δημιουργίας καλύτερων περιβαλλόντων πρέπει να εξεταστεί μέσα σ' αυτό το περιεχόμενο, το οποίο σημαίνει ότι η ανθρώπινη συμπεριφορά διαμορφώνει το χτισμένο περιβάλλον και το τελευταίο επηρεάζει την ανθρώπινη συμπεριφορά. Η πρόταση αυτή δικαιολογεί τις προσπάθειες για τη δημιουργία ή την ανάπτυξη καλύτερων περιβαλλόντων. Εδώ καλύτερο περιβάλλον σημαίνει ότι επιφέρει επιτυχή αποτελέσματα αξιολόγησης, δηλαδή η εξέταση της καταλληλότητας (του ταιριάσματος) μεταξύ των παραπάνω αναφερόμενων προτύπων αλλά και της φέρουσας ικανότητας του περιβάλλοντος είναι επιτυχής. Όσο καλύτερο είναι ένα περιβάλλον τόσο μικρότερη είναι η αντίθεση μεταξύ των προτύπων αυτών. Σε άμεση σχέση προς το θέμα αυτό είναι βέβαια το ερώτημα του πως τα άτομα αντιλαμβάνονται τα καλύτερα περιβάλλοντα και πως τα εκτιμούν. Έτσι επιστρέφει κανείς και πάλι στο ερώτημα της αντιληπτικής, της ποιότητας και της αξιολόγησης αυτών από τους ανθρώπους.

Κατά την αντιληπτική τα άτομα δομούν το περιβάλλον σύμφωνα με ένα ορισμένο πρότυπο (σκελετό-υποδομή), το οποίο έχουν αναπτύξει στη διάρκεια της εμπειρίας τους ζώντας μέσα σ' ένα κοινωνικό και πολιτισμικό περιεχόμενο. Κατά την αξιολόγηση τα άτομα εξετάζουν εάν και κατά πόσο τα προτεινόμενα ή υφιστάμενα περιβάλλοντα ταιριάζουν με αυτό το πρότυπο (σκελετό) ή είναι αποδεκτά από την προσωπικότητα που έχουν, την ομάδα στην οποία ανήκουν και την κοινότητα, κοινωνία ή πολιτισμό όπου υπάγονται. Για το λόγο αυτό η αξιολόγηση επηρεάζεται σημαντικά από τον πολιτισμό, καθόσον πίσω από κάθε αυτόματη απάντηση-αντίδραση αξιολόγησης προς κάθε πρότυπο περιβάλλοντος βρίσκονται οι πολιτισμικά κατεστημένες ακολουθίες μάθησης ή εμπειρίας, οι οποίες μέχρι ενός σημείου κατευθύνουν την ανθρώπινη αντίδραση - απάντηση*.

Στην περίπτωση του περιβαλλοντικού σχεδιασμού οι σχεδιαστές αναφέρονται κυρίως στον τρόπο, με τον οποίο τα άτομα απαντούν-αντιδρούν στο περιβάλλον τους, τον τρόπο με τον οποίο το αξιολογούν, εκτιμούν τα χαρακτηριστικά της ποιότητάς του και πως ο πολιτισμός επηρεάζει ή και κατευθύνει τις κρίσεις τους αυτές.

4

Το εννοιολογικό περιεχόμενο και το πλαίσιο της παρούσας μελέτης

Αξιολόγηση είναι η διαδικασία, κατά την οποία το άτομο κρίνει το περιβάλλον του άμεσα από τις δικές του εμπειρίες, αντιλήψεις, στάσεις, αξίες, πιστεύω, πεποιθήσεις, ιδέες, πρότυπα ζωής κλπ. Η διαδικασία της αντιληπτικής αξιολόγησης είναι μια διαδικασία

* Ήθος - έθος - εθισμός = η έννοια της αρετής κατά τον Αριστοτέλη (Ηθικά Νικομάχεια). Έθιμο αυτό που ίσχυε ανέκαθεν και εξακολουθεί να ισχύει. Αρετή που συνηθίζεται.

πολύ σύνθετη, υποκειμενική στη φύση της, με εσωτερικά και εξωτερικά χαρακτηριστικά και ανάλογες επιδράσεις. Κατά τη διαδικασία αυτή το άτομο θεωρείται ως μία σύνθετη μονάδα και λαμβάνεται ως δεδομένο, ότι η διαδικασία της αξιολόγησης συμβαίνει στο εσωτερικό του μυαλού του. Έχουμε λοιπόν να χειριστούμε τις ατομικές αντιδράσεις κατά την αξιολόγηση ως έτοιμα προϊόντα-αποτελέσματα. Συνεπώς η αξιολόγηση είναι εδώ μια άμεση διαδικασία και μια κατάσταση 'ερέθισμα και αντίδραση', χωρίς κανένα ενδιάμεσο στάδιο.

Η παρούσα μελέτη αποδέχεται την αρχή ότι τα ανθρώπινα άτομα πρέπει να χρησιμοποιούνται ως μέτρα ή μονάδες μέτρησης* ή χρήσης και τα αποτελέσματα, που επιτυγχάνονται με τη χρήση αυτών των μέτρων είναι αξιόπιστα για ένα ευρύ φάσμα περιβαλλοντικών συνθηκών και για ένα δεδομένο πολιτισμικό περιεχόμενο.

Η πραγματική αρετή (αξία) της αντιληπτικής αξιολόγησης ως μεθόδου δεν είναι μόνο το ότι χρησιμοποιεί ανθρώπινα άτομα ως μέτρα (μετρητές-μονάδες), πράγμα που γίνεται και αλλού, αλλά ακόμα περισσότερο το ότι καλεί το κοινό να παίξει έναν σπουδαίο ρόλο στη διαδικασία του σχεδιασμού. Πολύ δε περισσότερο δεν ξεχωρίζει το κοινωνικό από το φυσικό περιβάλλον και επιτρέπει το κοινό να αποφασίζει για λογαριασμό του μέσα από μια συμμετοχική και εμπειρική διαδικασία.

Από την άλλη μεριά η αντιληπτική αξιολόγηση επιτρέπει τη χρήση των αρχών της οργανικής αρχιτεκτονικής, της εμπειρικής θεωρίας και των ψυχοφυσικών μετρήσεων. Στο υπερσύστημα άνθρωπος-περιβάλλον μπορεί να μην είμαστε σε θέση να αλλάξουμε τους εαυτούς μας για πολλούς λόγους όπως π.χ. τα ατομικά δικαιώματα, δημοκρατία, ελευθερία, αξιοπρέπεια, ατομικότητα, μεγιστοποίηση της επιλογής, ανθρώπινες αξίες, ηθική, κ.ο.κ. Εκείνο λοιπόν που απομένει να αλλάξει είναι για το σχεδιαστή ο σχεδιασμός και η κατασκευή του περιβάλλοντος για να ανταποκριθεί στους τρόπους ζωής των ανθρώπων, στα όνειρα και τις προσδοκίες τους προκειμένου να αποφευχθεί οποιαδήποτε πιθανή αντίθεση κατά τη μελλοντική του χρήση**.

Το μέρος το οποίο κατέχει η αξιολόγηση στη διαδικασία του σχεδιασμού παρουσιάζεται διαγραμματικά στον κύκλο του περιβαλλοντικού σχεδιασμού που φαίνεται στο σχήμα 1.1. Στον κύκλο αυτό που είναι συνεχής στο χρόνο διακρίνουμε δύο τύπους - μορφές - στάδια αξιολόγησης, τα οποία ονομάζονται *ex ante evaluation* (*ante facto* αξιολόγηση) και *ex post evaluation* (*post facto* αξιολόγηση) αντίστοιχα. Και τα δύο στάδια -τύποι -μορφές αξιολόγησης εκτελούνται από τον πελάτη-χρήστη ή τους αντιπροσώπους του.

Τα στάδια αυτά διαφέρουν πρώτον κατά τη σειρά εμφάνισής τους μέσα στον κύκλο του σχεδιασμού και δεύτερον κατά τα μέσα με τα οποία εφαρμόζονται. Το πλεονέκτημα της ολοκλήρωσης του κύκλου του σχεδιασμού (σχεδιαστικού κύκλου) και με τα δύο στάδια αξιολόγησης είναι καταφανές και θα συζητηθεί εκτενέστερα στα επόμενα κεφάλαια.

Προκειμένου να εφαρμοστεί η παραπάνω περιγραφείσα διαδικασία στο σχεδιασμό ορισμένων, δηλαδή καθορισμένων εξ υποθέσεων, περιβαλλόντων ο σχεδιαστής ή ο αρχι-

* Η αρχή αυτή έγινε για πρώτη φορά αποδεκτή από τον Yaglou, ο οποίος στα πειράματά του παρείχε έλεγχο ενός αξιολόγου αριθμού περιβαλλοντικών μεταβλητών (T.H. Heath, 1968).

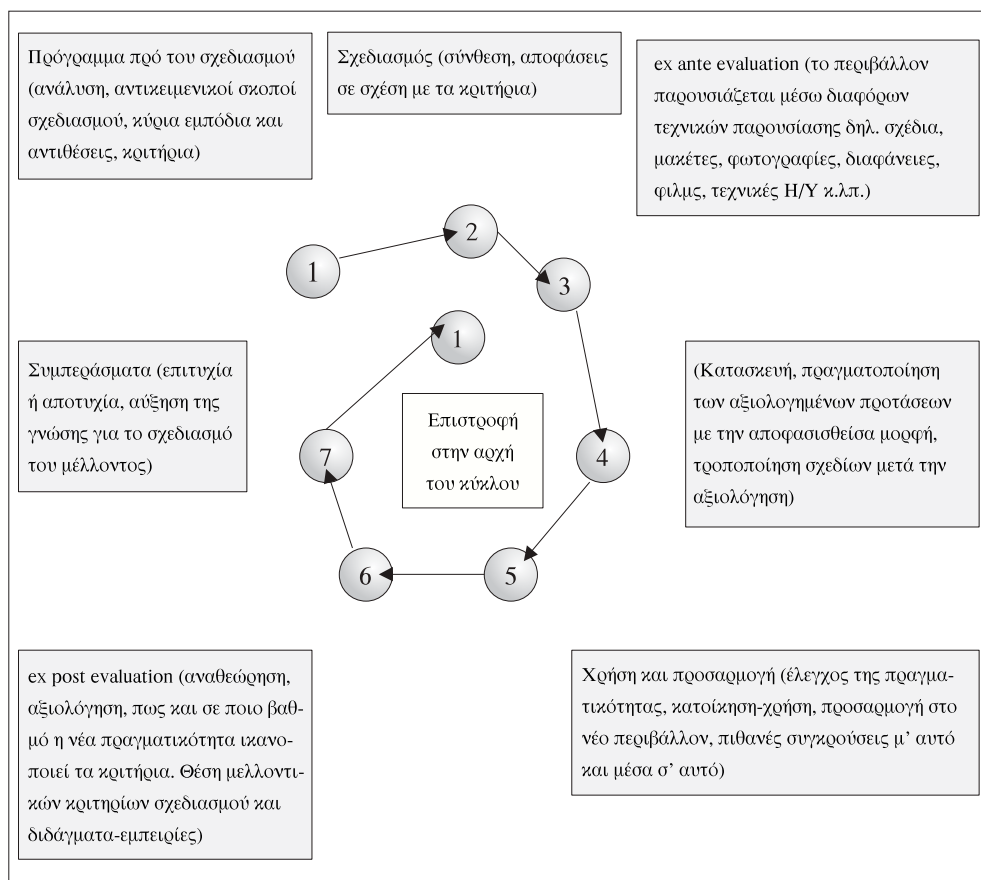
** Το επιχείρημα του R. Neutra, ενός από τους μοντέρνους αρχιτέκτονες της τρίτης γενιάς κατά B. Zeri, που υποστηρίζει ότι με το σχεδιασμό μπορεί να κάνει τους ανθρώπους να γίνουν εχθροί ή φίλοι, εάν θεωρηθεί σ' αυτό το περιεχόμενο, φαίνεται πολύ επικίνδυνο. Εάν ο σχεδιασμός επηρεάζει σε τέτοιο βαθμό την ανθρώπινη ζωή

τέκτων έχει ανάγκη από πολλές πληροφορίες. Οι πληροφορίες αυτές που αφορούν την ταυτότητα του πελάτη-χρήστη τοποθετούνται σε μια μήτρα και μπορούν να λειτουργούν ως ένα ιδιαίτερο πλαίσιο ή πρότυπο αναφοράς. Είναι το DNA του πελάτη, μια μήτρα και ένας κώδικας πληροφοριών που πρέπει να μεταβιβασθεί και να ενσωματωθεί στο περιβάλλον του, αυτό δηλαδή που σχεδιάζουμε για τη δική του χρήση. Η υπόψη μήτρα πληροφοριών περιέχει πληροφορίες που αφορούν την προσωπικότητα, ομαδικά, κοινωνικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά. Είναι φυσικά δυνατόν να υπάρχουν ομοιότητες και διαφορές μεταξύ των μητρών κάθε ατόμου ή ομάδας. Αυτές οι ομοιότητες και διαφορές συνιστούν την ταυτότητα κάθε περιεχομένου, το οποίο με τη σειρά του μπορεί να υποδεικνύει το χαρακτήρα, τη φόρμα, το στίλ, υλικά, χρώματα και τις άλλες μεταβλητές του περιβάλλοντος που σχεδιάζεται να ανταποκριθεί προς αυτή τη συγκεκριμένη περίπτωση. Από εδώ μπορούν να προέρχονται ποιοτικά σταθερά πρότυπα για το σχεδιασμό των κτιρίων προκειμένου να χρησιμοποιηθούν στην άσκηση της πρακτικής του επαγγέλματος. Οι τεχνικές για να επιτευχθούν τα σταθερά πρότυπα και τα μέσα για την εκτίμηση-αποτίμηση της επιτυχίας ενός περιβάλλοντος, δηλαδή για το εάν και κατά πόσο τούτο μπορεί να ανταποκριθεί σ' εκείνα τα πρότυπα, όλα αυτά αποφασίζονται σε σχέση με το πολιτισμικό περιεχόμενο.

Η κατασκευή της παραπάνω πολιτιστικής μήτρας μπορεί να γίνει με πολλούς τρόπους. Ερωματολογία και συνεντεύξεις με ομάδες πελατών-χρηστών, ομάδες από αντιπροσώπους πελατών-χρηστών, εξέταση-εξερεύνηση των κοινωνικών, ψυχολογικών τους περιεχομένων είναι μερικοί τρόποι αντιμετώπισης του προβλήματος της κατασκευής της πολιτισμικής μήτρας του χρήστη. Η συζήτηση με τον πελάτη είναι πηγή ιδεών για την πορεία του σχεδιασμού, κεντρίζει τη μάθηση, παρέχει πληροφορίες και συγκρίσεις, επιδρά στις αλλαγές των προτιμήσεων, παρέχει άμεση απάντηση για την ποιότητα και τη χρήση του περιβάλλοντος.

Συνεπώς εάν μπορούμε να προβλέψουμε την κατασκευή του φυσικού περιβάλλοντος από την πολιτισμική δομή του χρήστη-ιδιοκτήτη, τότε θα έχουμε στα χέρια μας μια συγκροτημένη και κανονιστική θεωρία (normative theory) και ένα ισχυρό εργαλείο σχεδιασμού, με το οποίο θα μπορούσαμε να ασκήσουμε κάποιο έλεγχο στο ανθρωπογενές (χτισμένο) περιβάλλον. Ένα τέτοιο μοντέλο πρόβλεψης της περιβαλλοντικής κατασκευής θα συντόνιζε τον περιβαλλοντικό σχεδιασμό προτείνοντας τον τύπο, τη φόρμα, τη λειτουργία, την εμφάνιση ή την επιτυχία του νέου περιβάλλοντος. Ο ιδιώτης επαγγελματίας σχεδιαστής μπορεί να χρησιμοποιεί το μοντέλο σχεδιασμού κατά το σχεδιασμό για ομάδες με γνωστά και δεδομένα πολιτισμικά χαρακτηριστικά. Μια ακόμα πιθανή χρήση του προβλεπτικού αυτού μοντέλου είναι να ελέγξει διάφορες αρχές περιβαλλοντικού σχεδιασμού, οι οποίες θεωρούνται ότι είναι παγκόσμιας αποδοχής. Για παράδειγμα η απλότητα και η συνεπαγόμενη αστική μονοτονία θεωρείται αρχή σχεδιασμού, η οποία ξεκίνησε από την κίνηση της μοντέρνας αρχιτεκτονικής (του μοντερνισμού στην αρχιτεκτονική), τη λογική της κατασκευής και τα κριτήρια της οικονομικότητας. Απλές γυμνές κολόνες και δοκοί θεωρούνται τώρα ότι είναι τα στοιχεία που δικαιώνονται σύμφωνα με τα παραπάνω κριτήρια. Αλλά όμως κανένας δεν μπορεί να ξέρει στην πραγματικότητα εάν η αρχή αυτή είναι παγκοσμίως αποδεκτή. Έχει ήδη αμφισβητηθεί από τη μεταμοντέρνα αρχιτεκτονική και το γενικότερο μεταμοντέρνο κίνημα.

Σχ. 1.1. Τα κύρια στάδια του περιβαλλοντικού σχεδιασμοῦ και οι μορφές και οι θέσεις της αξιολόγησης μέσα στο σχεδιαστικό κύκλο. Τα στάδια είναι (1) ανάλυση, (2) σύνθεση ή σχεδιασμός, (3) ex ante αξιολόγηση, (4) πραγματοποίηση ή κατασκευή ή εφαρμογή, (5) έλεγχος της πραγματικότητας και προσαρμογή, (6) ex post αξιολόγηση, (7) αναθεώρηση - συμπεράσματα-επιτυχία ή αποτυχία-μελλοντικά κριτήρια και μαθήματα, (1) επιστροφή στην αρχή.

Συνεπώς απαιτούνται πολύ περισσότερα πειραματικά δεδομένα για να δικαιωθεί η αρχή αυτή, η οποία θα μπορούσε να σημαίνει ότι οι φόρμες και οι κατασκευές της μοντέρνας μεγαλούπολης θα δημιουργήσουν μια νέα παράδοση, εκείνη του λιτού απρόσωπου και μονότονου σχεδιασμοῦ. Αυτό βέβαια χρειάζεται να δικαιωθεί από τα πειραματικά δεδομένα και τις έρευνες (C. Doxiadis, 1971). Ή θα προταθεί το ζητούμενο για μια αρχιτεκτονική με κοινωνική συνείδηση, που θα επιδιώκει και θα προκαλεί τη συμμετοχή του πολίτη στην αξιολόγηση και βελτίωση της ποιότητας του αστικού περιβάλλοντος (Μπιενάλε Βενετίας 2000). Ακόμα και η σχεδιαστική παράσταση νέων παραδοσιακών κτιρίων με ορθά τοπικά, μορφολογικά, ογκοπλαστικά και πολεοδομικά κριτήρια θα πρέπει να ελεγχθεί με ικανά πειραματικά δεδομένα.

5

Γιατί περιβάλλοντα κατοικίας; Οι λόγοι που οδηγούν στον καθορισμό των περιβαλλόντων κατοικίας ως αντικειμένων της παρούσας μελέτης.

Οι λόγοι για τους οποίους παρουσιάζονται τα περιβάλλοντα κατοικίας ως μεταβλητές ερεθίσματος στην παρούσα μελέτη είναι πολλοί και διάφοροι. Και ο πιο σπουδαίος από αυτούς είναι, ότι η κατοικία θεωρείται ως ο τύπος του περιβάλλοντος, ο οποίος επηρεάζεται πιο πλατιά από τον άνθρωπο. Ο Rapoport θεωρεί τα κτίρια των κατοικιών ως αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης μεταξύ ανθρώπου και φύσης, όπου ο άνθρωπος θεωρείται ότι είναι ένα σύνολο μεταβλητών, όπως π.χ.:

- η φύση του, οι βλέψεις και φιλοδοξίες του, η κοινωνική του οργάνωση, οι απόψεις για τον κόσμο, ο τρόπος ζωής, οι κοινωνικές και ψυχολογικές ανάγκες, οι ατομικές και ομαδικές ανάγκες, οι οικονομικοί πόροι, οι στάσεις απέναντι στη φύση, η προσωπικότητα, οι μόδες και οι συρμοί κλπ.
- οι φυσικές του ανάγκες, δηλαδή το πρόγραμμα της λειτουργίας του.
- οι τεχνικές που είναι στη διάθεσή του (Α. Rapoport, 1969, 1982).

Η επίδραση λοιπόν του ανθρώπου στο περιβάλλον κατοικίας είναι σημαντική επειδή η κατοικία αντανακλά τον εαυτό ή το Εγώ του χρήστη. Είναι το άμεσο εξωτερικό περίβλημα της βασικής του λειτουργίας. Το πως η προσωπικότητα του χρήστη επηρεάζει το περιβάλλον του φαίνεται πολύ καλά στις περιπτώσεις των πανεπιστημιακών κατοικιών για φοιτητές. Στις περιπτώσεις αυτές δίδονται συνήθως στους φοιτητές τα ίδια δωμάτια που περιέχουν την ίδια ακριβώς επίπλωση. Παρόλα αυτά οι φοιτητές χρησιμοποιώντας τα ίδια ή παρόμοια στοιχεία δημιουργούν τελείως διαφορετικά δωμάτια σε ότι αφορά την εμφάνιση και το χαρακτήρα του εσωτερικού τους. Μερικοί συγγραφείς προσπαθούν να εξηγήσουν φαινόμενα όπως το παραπάνω μέσα στο πλαίσιο και το περιεχόμενο της ψυχολογίας, όπως ο K. Jung, που υποστηρίζει ότι οι διάφοροι τρόποι ψυχικής ενέργειας, τους οποίους ο ίδιος ονομάζει αρχέτυπα, είδωλα αρχετύπων, προσωπεία ή μάσκες, επηρεάζουν την συμπεριφορά στον τρόπο κατά τον οποίο τα άτομα εκφράζουν τις προτιμήσεις τους και ιδιαίτερα στον τύπο, στίλ, κατασκευή και διακόσμηση της κατοικίας τους (Bacheland, 1969). Το φαινόμενο αυτό είναι οικείο και γνώριμο και μπορεί να παρατηρηθεί στις περιπτώσεις όπου τα άτομα μετακομίζουν σε μια νέα κατοικία (διαμονή). Μετά από μια περίοδο προσαρμογής εξοικειώνονται στο νέο περιβάλλον και αμέσως μετά αρχίζει μια διαδικασία αλληλεπίδρασης μεταξύ του εαυτού τους και του νέου περιβάλλοντος. Τα έπιπλα, τα οποία εγκαθιστούν, οι φωτογραφίες, οι αφίσες και τα φυτά που αγοράζουν και διατηρούν, καθώς και τα χρώματα και τα άλλα στοιχεία που χρησιμοποιούν, όλα είναι διαστάσεις επέκτασης του εαυτού τους μέσα στην κατοικία αλλά και πέρα απ' αυτή. Οι μεταλλάξεις του ιδιωτικού χώρου αντανακλούν τη δομή της προσωπικότητας του χρήστη. Κατά τον ίδιο τρόπο και οι μεταλλάξεις του δημόσιου χώρου αντανακλούν τον πολιτισμό. Έτσι ο ένας είναι η στερεοποιημένη προσωπικότητα και ο άλλος ο στερεοποιημένος πολιτισμός (= πόλη, K. Μανωλίδης, 2000)⁵.

Από την άλλη πλευρά ο κοινωνιολόγος του Berkeley, Carl Werthman (1968) έχει συμπεράνει από έρευνες, ότι οι άνθρωποι αγοράζουν σπίτια για να τονώσουν την εικόνα του εαυτού τους ως άτομα αλλά και ως μέλη συγκεκριμένων ομάδων με καθεστώς και θέση (καταξίωση) στην κοινωνία. Παρατήρησε ακόμα ότι ο εαυτός τους κάνει τους επιχειρηματίες να τείνουν να επιλέγουν κατοικίες με αποικιακό στίλ, ενώ τα άτομα με επαγ-

γέλυμα που ασκούν αλληλοβοήθεια, των οποίων οι αξίες και οι σκοποί περιστρέφονται γύρω από την προσωπική τους ικανοποίηση κυρίως παρά γύρω από την οικονομική τους επιτυχία, τείνουν να επιλέγουν πιο ήσυχα εσωστρεφή σπίτια και σιλ ακολουθώντας τα τρέχοντα σταθερά πρότυπα του “καλού σχεδιασμού” και του “καλού γούστου”. Τούτο σημαίνει ότι οι άνθρωποι αναζητούν εκείνο το αίσθημα της ύπαρξης που έχει σχέση με το περιβάλλον και έχουν ανάγκη από το χαρακτηριστικό της τοπικής προσαρμογής (η ύπαρξη στο χώρο –βλ. θεωρία του τόπου). Στη διαδικασία της τοπικής προσαρμογής τα άτομα τροποποιούν τις υφιστάμενες κατοικίες τους όσο αυτές διαφέρουν και συγκρούονται με το βασικό ιδεώδες της κατοικίας που έχουν, αλλά και όσο είναι σε θέση να πραγματοποιήσουν αυτήν την τροποποίηση.

Η προηγούμενη πρόταση, η οποία θεωρεί την κατοικία ως μια προέκταση του εαυτού μας έχει χρησιμοποιηθεί για να εξηγήσει μερικώς την ανικανότητα της κοινωνίας και των θεσμών και ιδρυμάτων της να λύσει το πρόβλημα της κατοικίας, ένα πρόβλημα το οποίο βρίσκεται πάρα πολύ μέσα στις τεχνολογικές και οικονομικές δυνατότητες της κοινωνίας, που μπορεί να το λύσει με κάθε τρόπο και κάθε στιγμή.

Ένας αριθμός άλλων μελετών έχει δείξει ότι το ιδανικό σπίτι που τα άτομα τείνουν να περιγράψουν ως ιδανική κατοικία γι’ αυτούς έχει πάρα πολύ μεγάλη σχέση με την κοινωνική τους κατάσταση και την υποδομή τους. Για παράδειγμα, τα άτομα με συγκεκριμένο κοινωνικό καθεστώς και υποδομή έχουν απορρίψει το είδωλο και την εικόνα των ψηλών κτιρίων για τα περιβάλλοντα κατοικίας τους. Και αυτό έχει εξηγηθεί από το γεγονός ότι αυτά τα κτίρια δεν προσδίνουν εξουσία επί του εδάφους, προσβάλλουν την παραδοσιακή εικόνα της κατοικίας, καταστρέφουν την αίσθηση της κοινωνικότητας και γίνονται αντιληπτά ως μια απειλή προς το είδωλο του καθενός ως μια μοναδική και ανεξάρτητη προσωπικότητα (C. Cooper in Proshansky, 1974)*.

Οι παραπάνω μελέτες διατύπωσαν τα συμπεράσματά τους, που αφορούν κυρίως τον αμερικανικό αστικό πολιτισμό. Αλλά και από τα ερωτηματολόγια της παρούσας μελέτης μπορούν να εξαχθούν παρόμοια συμπεράσματα, προερχόμενα από δύο ακόμα διαφορετικούς πολιτισμούς. Τα άτομα περιγράφουν το ιδανικό τους σπίτι ότι είναι ένα χαμηλό σχετικώς κτίριο, έξω από την πόλη**, απομονωμένο μέσα σε μεγάλους κήπους και δέντρα. Δεν γνωρίζουμε κατά πόσο τα άτομα αυτά έχουν οδηγηθεί προς τα εκεί από τις σπουδές τους ή από τον πολιτισμό τους. Στους πολιτισμούς που εξετάζουμε υπάρχει μια δυνατή ευαισθησία στα θέματα που αφορούν το περιβάλλον και την ποιότητά του. Αλλά από την άλλη μεριά οι αξιολογικές (συγκινησιακές) αντιδράσεις - απαντήσεις προς τους τύπους της κατοικίας είναι διαφορετικές. Η διαφοροποίηση αυτή των αντιδράσεων - απαντήσεων απέναντι στους τύπους της κατοικίας μπορεί να είναι αποτέλεσμα της διαδικασίας, την οποία αποκαλούμε εκπολιτισμό (enculturation) και έκφραση του ιδιαίτερου πολιτισμού

* Βλ. τη Βρετανική Εμπειρία από την κατασκευή υψηλών κτιρίων μετά τον πόλεμο σε επόμενα κεφάλαια.

** Η ιδεολογία των Suburbia εξακολουθεί ακόμα να επηρεάζει τις προτιμήσεις των ατόμων για το είδος της κατοικίας τους στους περισσότερους πολιτισμούς.

Μια καλή εικόνα του ιδανικού σπιτιού έχουμε στις ζωγραφιές των παιδιών που καλούνται να ζωγραφίσουν το περιβάλλον. Παιδιά αστικών περιοχών ζωγραφίζουν πολυκατοικίες κουτιά ενώ παιδιά προαστιακών περιοχών σπίτια χαμηλά με στέγη και καπνοδόχο.

Οι πολιτισμικοί κανόνες εδώ δείχνουν σαφώς την επιρροή τους ως επιγενετικοί κανόνες, που μεταδίδονται

τους. Για παράδειγμα, στην Κεντρική Ευρώπη τα άτομα μπορεί να προτιμούν ένα κτίριο 2-3 ορόφων για κατοικία, στη Νότια Ευρώπη μπορεί να προτιμούν ψηλότερα κτίρια και στη Βόρεια Ευρώπη χαμηλότερα. Μολονότι οι αρχιτέκτονες εξηγούν τα χαρακτηριστικά αυτά ως μια συνάρτηση της βασικής μεταβλητής της ησυχίας και απομόνωσης (ιδιωτικότητας-privacy) στην πραγματικότητα είναι ένα πιο σύνθετο και ποικίλο φαινόμενο. Οι συμπαγείς πόλεις στην Ελλάδα π.χ. έχουν αποδοθεί σε διάφορους παράγοντες, με τους οποίους προσπαθεί να εξηγηθεί ο τύπος αυτός. Από την παρούσα μελέτη θα εξηγηθεί με παραδείγματα η αγάπη για το συγκεντρωτισμό, πράγμα που είναι ένα σημαντικό στοιχείο του ελληνικού πολιτισμού. Οι θεμελιώδεις διαφορές των δύο πολιτισμών που εξετάζουμε παρουσιάζονται πολύ καλά από τον R.W. Hutchinson (1962, σελ. 161), ο οποίος υπογραμμίζει:

“...Ο ακοινώνητος Εγγλέζος προτιμά να ζει κοντά στην εργασία του ακόμα και εάν χρειάζεται να περπατήσει χιλιόμετρα για να επισκεφτεί τους γείτονές του, την ταβέρνα ή την εκκλησία. Ο κοινωνικός Έλληνας προτιμά να ζει σ’ ένα συνωστισμένο χωριό ή οικισμό μεταξύ των φίλων και συγγενών του, κοντά στο καφενείο του, ακόμα κι αν χρειάζεται να βάλει πολλά χιλιόμετρα για να φτάσει στα χωράφια του, τη δουλειά του ή να κλαδέψει τα αμπέλια του”⁶.

Η σχεδιαστική συνέπεια του επιχειρήματος αυτού βρίσκεται στο σημείο του πως να σχεδιάσει σπίτια για άτομα, ομάδες και κοινότητες με ιδιαίτερο πολιτισμό, τις οποίες ο σχεδιαστής ποτέ δεν έχει γνωρίσει. Στις περισσότερες περιπτώσεις οι σχεδιαστές-αρχιτέκτονες επιστρατεύουν τη φαντασία και την κρίση τους γύρω από τον τύπο του σπιτιού που θα ήταν κατάλληλος για τα συγκεκριμένα άτομα. Υπάρχουν ακόμα μερικοί άλλοι τρόποι που χρησιμοποιούνται όπως π.χ. διαμέσου επαφών με τις ομάδες, συναντήσεις κατοίκων, παρατηρήσεις των χρηστών και διάφοροι τύποι συνεντεύξεων. Οι τρόποι αυτοί δίνουν έμφαση στο περιεχόμενο του εαυτού τους που καθορίζουν οι χρήστες, το οποίο πρέπει να συμπληρώνεται και να υπερτονίζεται μέσω του περιβαλλοντικού σχεδιασμού.

Εάν η κατοικία παραβιάζει το είδωλο, την εικόνα του Εγώ του κατοίκου τότε η πραγματικότητα που προκύπτει και υλοποιείται εγκαταλείπει τον κάτοικο-χρήστη σε μια συνεχή διαμάχη μεταξύ της εικόνας του εαυτού του, της συναισθηματικής και πολιτισμικής ζωής του, αλλά και του περιβάλλοντος κατοικίας του οποίου γεύεται την εμπειρία. Η απόφαση να μείνει, να το τροποποιήσει ή να εγκαταλείψει το περιβάλλον αυτό μπορεί να εξαρτάται από τη συσχέτιση των παραπάνω παραγόντων. Από την άλλη μεριά μέσα σ’ αυτό το πλαίσιο μπορούν να εξηγηθούν οι αποφάσεις για τον τόπο κατοικίας, αλλά και για τις αλλαγές του τόπου κατοικίας και την κινητικότητα μέσα στις πόλεις γενικότερα*.

Σε ό, τι αφορά την αξιολόγηση, η οποία είναι το κύριο θέμα της έρευνάς μας, έχουμε κατ’ αυτή το φαινόμενο όπου τα άτομα εξετάζουν το περιβάλλον υπό το φως των εμπειριών τους, της εικόνας που έχουν για τον εαυτό τους, τα αρχέτυπα και τα ιδανικά τους, τις προσωπικές-ατομικές και τις ομαδικές αξίες, τις στάσεις, ιδεολογίες, επιθυμίες και φα-

* Τούτο είναι μια άλλη έκφραση της προσωπικής ταυτότητας που τίθεται σήμερα με διαφορετικούς όρους. Στον πολιτισμό μας σήμερα το άτομο προβάλλει ξεκάθαρα. Ο καθένας είναι άτομο διαφορετικό από τα άλλα, έχει εσωτερική ζωή, κόσμο προσοιό μέσα σ’ αυτόν. Και τον αναζητεί με την λειτουργία που ονομάζουμε ενδοσκόπηση (Ζαν Πιέρ Βερνάν, 2001) Κατά τον 20ο αιώνα το άτομο αναλώθηκε στην προσπάθεια να ενταχθεί

ντασιώσεις, τα πολιτισμικά πρότυπα, έθιμα, τους τρόπους ζωής κλπ., δηλαδή το σύνολο του περιεχομένου της πολιτιστικής μήτρας. Το κατά πόσο το περιβάλλον ανταποκρίνεται στις παραπάνω απαιτήσεις είναι το ζητούμενο της αξιολόγησης, αλλά και το κύριο αντικείμενο αυτής. Συνεπώς αξιολόγηση είναι η εξέταση του περιβάλλοντος από την άποψη της ανταπόκρισής του προς τα συγκεκριμένα σταθερά πρότυπα και απαιτήσεις που τίθενται από τα άτομα και τον πολιτισμό τους. Τα σταθερά πρότυπα αυτά και απαιτήσεις διαμορφώνουν μια σύνθετη μήτρα, η οποία αν γίνει γνωστή θα μπορούσε να προβλέψει την αξιολογική συμπεριφορά του ατόμου σε συγκεκριμένες περιβαλλοντικές και πολιτιστικές συνθήκες. Μπορεί ακόμα να προσδώσει ικανές αποδείξεις για τον τύπο του περιβάλλοντος που είναι κατάλληλος γι' αυτά τα άτομα και ταιριάζει μ' αυτά, αλλά και για τα ποιοτικά του χαρακτηριστικά.

Η παραπάνω δυνατότητα πρόβλεψης δεν έχει επιτευχθεί ακόμα. Υπάρχουν πάντοτε μερικές αντιθέσεις μεταξύ χρήστη-ενοίκου και περιβάλλοντος, οι οποίες οδηγούν στο αποτέλεσμα είτε της αλλαγής της συναισθηματικής και πολιτισμικής ζωής είτε της αλλαγής του ιδίου του περιβάλλοντος για να ανταποκριθεί και να ταιριάζει με τη συναισθηματική και πολιτισμική ζωή του ενοίκου. Ή τέλος στην κατάσταση του συμβιβασμού, όπου διάφορες μικρο-αλλαγές επισυμβαίνουν και προς τις δύο κατευθύνσεις (δηλ. και προς τα άτομα και προς το περιβάλλον).

Μια εξήγηση του παραπάνω φαινομένου, την οποία προτείνει η παρούσα μελέτη, ξεκινά από τη βασική σκέψη, ότι οι απαιτήσεις μέσω πολιτισμικών δομών και εγκαθιδρυμάτων αλλά και οι τρόποι ζωής μπορεί να έχουν ως αποτέλεσμα τις μικρές ή μεγαλύτερες αλλαγές του φυσικού περιβάλλοντος. Και το αντίστροφο μπορεί να είναι επίσης αληθινό. Κατά συνέπεια, η διαδικασία της προγραμματισμένης περιβαλλοντικής μεταβολής (αλλαγής), αυτό δηλαδή που αποκαλούμε σχεδιασμό, μπορεί να θεωρηθεί ως το αποτέλεσμα της πολιτισμικής αλλαγής και τανάπαλιν. Εάν το αποδεχτούμε αυτό κατά κάποιο τρόπο θεωρούμε ότι είναι το αποτέλεσμα των τριών συνθετικών τμημάτων του βασικού συστήματος που φαίνεται στο σχήμα 1.2 που ακολουθεί. Είναι η σχέση δράσης-αντίδρασης μεταξύ του Εγώ και της περιβάλλουσας πραγματικότητας, η οποία με την φυσικο-ψυχολογική έννοιά της εκφράστηκε από τον Fechner (1850). Εδώ το θέμα επεκτείνεται όχι μόνο στη σχέση Εγώ-κόσμου, αλλά και στη σχέση Εγώ-πολιτισμικής δομής και κόσμου (περιβάλλοντος). Το σύστημα αυτό συνθέτει μια αδιάσπαστη ενότητα που εξελίσσεται στο χρόνο με την έννοια ότι χωρίς το ένα δεν υπάρχουν τα υπόλοιπα.

6 Το περιεχόμενο της παρούσας μελέτης και οι εξειδικευμένοι αντικειμενικοί σκοποί της

Οι διάφορες μορφές που παίρνουν τα οικιστικά περιβάλλοντα και οι διαφοροποιήσεις των απαιτήσεων-αντιδράσεων των ατόμων προς αυτά είναι ένα πολυσύνθετο φαινόμενο, για το οποίο κάθε απλή εξήγηση δεν θα ήταν επαρκής. Όλες οι πιθανές εξηγήσεις, όπως τονίζει ο Rapoport (1969, 1982), είναι παραλλαγές του ενός και ίδιου θέματος. Άτομα από διαφορετικούς πολιτισμούς απαντούν-αντιδρούν διαφορετικά προς διάφορα φυσικά περιβάλλοντα. Οι απαντήσεις-αντιδράσεις αυτές ποικίλουν από χώρα σε χώρα και από περιφέρεια σε περιφέρεια, εξαιτίας των διαφορών στην αλληλεπίδραση ενός αριθμού

παραγόντων όπως π.χ. οι πολιτισμικοί, κοινωνικοί, οικονομικοί, φυσικοί, ατομικοί κτλ.

Η κατοικία* είναι ένα βιολογικό εγκαθίδρυμα και όχι απλά και μόνο μια κατασκευή που δημιουργείται για να εκπληρώσει μια σύνθετη σειρά από αντικειμενικούς σκοπούς. Επειδή το χτίσιμο ενός σπιτιού είναι πολιτιστικό φαινόμενο, ο τύπος του, η μορφή και η οργάνωσή του επηρεάζονται τα μέγιστα από το πολιτισμικό περιεχόμενο (*milieu*) στο οποίο τούτο το σπίτι ανήκει. Δεδομένου ότι ο πολιτισμός επηρεάζει τον τρόπο ζωής και τον τρόπο πράξης, κατά συνέπεια η επιλογή της κατοικίας η οποία ταιριάζει περισσότερο προς ένα καθορισμένο τρόπο ζωής επηρεάζεται από πολιτισμικούς παράγοντες.

Μέσα στο πλαίσιο αυτό οι πολιτισμικοί παράγοντες μπορούν να εξεταστούν με πολλούς και διαφόρους τρόπους. Ο όρος “*modus vivedi et operandi*” (τρόπος ζωής και λειτουργίας) περιλαμβάνει όλα τα υλικά, κοινωνικά και πνευματικά θέματα που επηρεάζουν και κατευθύνουν τις ανθρώπινες αντιδράσεις και απαντήσεις προς τις κατοικίες. Αυτή η συναρμογή (δηλ. το ταίριασμα) μεταξύ φυσικού περιβάλλοντος, δηλ. κατοικίας και του “*modus vivedi et operandi*”, δηλ. της πολιτισμικής υπόστασης-ζωής, εξετάζεται με την αξιολόγηση, η οποία σημειωτέον είναι πάντα αντιληπτική αξιολόγηση. Μπορούμε να πούμε ότι οι κατοικίες και τα άλλα χτισμένα περιβάλλοντα είναι η φυσική έκφραση του “*modus vivedi et operandi*” και η συμβολική αξία τους βασίζεται κυρίως πάνω σ’ αυτή.

Κατά τον ίδιο τρόπο ο Max Sorre έχει χρησιμοποιήσει τον όρο “*genre de vie*”, που είναι σύμφωνα με τον Redfield (1953), το άθροισμα των περιεχομένων του πολιτισμού, ήθους, θεώρησης του κόσμου και εθνικού χαρακτήρα, τα οποία ο ίδιος ορίζει ως εξής:

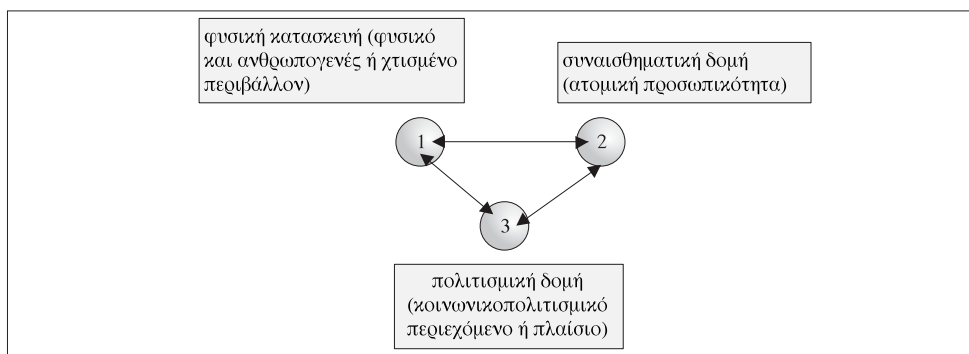
- **Πολιτισμός:** ο συνολικός εξοπλισμός των ιδεών και εγκαθιδρυμάτων και των κατά συνθήκη δραστηριοτήτων ενός λαού.
- **Έθος:** η οργανωμένη σύλληψη και αντίληψη του πρέποντος (το Αριστοτελικό Έθος - εθισμός - αρετή).
- **Θεώρηση του κόσμου:** ο χαρακτηριστικός τρόπος, με τον οποίο τα άτομα-λαοί θεωρούν-κοιτούν τον έξω κόσμο**.
- **Εθνικός χαρακτήρας:** ο τύπος της προσωπικότητας ενός λαού, το είδος των ανθρώπων το οποίο παρουσιάζεται στην κοινωνία⁷. Είναι η σύλληψη του έθνους ως άξονα του πολιτισμού. Τα κοινά πολιτιστικά στοιχεία αποτελούν την ιδιομορφία και ιδιαιτερότητα ενός λαού. Ακόμα για να υπάρξει εθνική συνείδηση απαιτείται η συνύπαρξη έθνους και πολιτισμικού έθνους που λειτουργεί ως υπόβαθρο του κράτους - έθνους.

Η υπόθεσή μας εκφράζει ότι το πολιτισμικό περιεχόμενο ή περιβάλλον (*milieu*) επηρεάζει τα πρότυπα αντίληψης, γνωριμίας, γνώσης και αξιολόγησης του περιβάλλοντος (εδώ της κατοικίας) και τα πρότυπα αυτά διαφέρουν απ’ τον έναν πολιτισμό στον άλλο.

Οι απαντήσεις-αντιδράσεις των ατόμων προς τα περιβάλλοντα της κατοικίας διαφέ-

* Κατοικία - οίκος - δόμος - αγροτικός οίκος - εμπορικός οίκος - οικονομία - οικογένεια - οικοδομή (από την ινδοευρωπαϊκή ρίζα *dem* = δόμος = οικία, Benveniste, E. 1973, σελ. 211). Ο οίκος ακόμα υπονοεί και την παραγωγική μονάδα, την εξω-εργασιακή ζωή στο πλαίσιο της οικογένειας ή και εκτός πλαισίου της οικογένειας.

** Παρόμοια είναι και η θεώρηση του Μπούρκχαρτ, ο οποίος θέλει το λαϊκό πολιτισμό ως σύστημα των παραδοσιακά διαδεδομένων αξιών. Ο παραδοσιακός πολιτισμός δεν είναι κάτι αμετάβλητο αλλά ο,τιδήποτε νέο που γεννιέται από την οργανική συνέχεια της ζωής. Είναι το κατεξοχήν υγιές στοιχείο που ενσωματώνει μια

Σχ. 1.2. Τα τρία μέρη του συστήματος ισορροπίας του πολιτισμικού σχεδιασμού.

ρουν από πολιτισμό σε πολιτισμό και επηρεάζονται από έναν αριθμό πολιτισμικών μεταβλητών. Οι διαφορές αυτές δεν είναι καθόλου τυχαίες, αντίθετα μπορούν να προβλεφθούν διαμέσου της ανάλυσης των πολιτισμικών και ατομικών χαρακτηριστικών κάθε ατόμου ή ομάδας (μήτρα πολιτισμού).

Η φύση των διαφορών και ομοιοτήτων στην αξιολόγηση των περιβαλλόντων κατοικίας τείνει να διαμορφώσει ένα πρότυπο αντιληπτικών αξιολογικών χαρακτηριστικών, τα οποία συνεισφέρουν στη συναρμογή μεταξύ ατόμου ή ομάδας και περιβάλλοντος και στη ρύθμιση των πιθανών αντιδράσεων-απαντήσεων προς τα προτεινόμενα ή και τα υφιστάμενα περιβάλλοντα.

Διαφορές και ομοιότητες στην αντιληπτική αξιολόγηση των οικιστικών περιβαλλόντων, οι οποίες είναι γνωστές σε ένα ή περισσότερα πολιτισμικά πλαίσια μπορούν να παρέχουν τη βάση για μια σαφή κανονιστική (normative) θεωρία περιβαλλοντικού σχεδιασμού. Στη θεωρία αυτή η φάση της αξιολόγησης εφαρμόζεται προ της κατασκευής ή υλοποίησης, (ex-ante evaluation) είτε μετά τη χρήση των κατοικιών από τους ενοίκους και την προσαρμογή τους σ' αυτές (ex-post evaluation).

Οι παραπάνω υποθέσεις βοηθούν στην απόδειξη της αλήθειας των παρακάτω θεωρημάτων, τα οποία συνδέουν τις υποθέσεις μας με το γενικό σώμα της γνώσης. Αυτά είναι:

1. Το θεώρημα 1 δηλώνει ότι η γνώση που αποκομίζουμε από το χωρικό - φυσικό περιβάλλον, ο τρόπος με τον οποίο το αντιλαμβανόμαστε, το αναγνωρίζουμε, το ερμηνεύουμε, το μαθαίνουμε, το συμβολίζουμε και το αξιολογούμε είναι συνέπεια της εμπειρίας μας, καθώς μεγαλώνουμε ζώντας σ' ένα δεδομένο πολιτιστικό πλαίσιο-περιεχόμενο. Η εμπειρία αυτή διαμορφώνεται και εξελίσσεται από τη γενετική μας καταβολή, τη φυσική μας θέση στο χώρο και στο χρόνο (εποχή), από την εκπαίδευσή μας και την αυξανόμενη και μεταβαλλόμενη γνώση που αποκτούμε, από τη συναισθηματική μας στάση απέναντι σ' αυτό, από το πολιτισμικό μας περιεχόμενο και την κοινωνική μας θέση και από όλες τις κανονιστικές (normative) απαιτήσεις που προσαρτώνται σ' αυτά. Το θεώρημα 1 είναι κάπως γενικό και γι' αυτό εξειδικεύεται από το δεύτερο, το οποίο και ακολουθεί:
2. Το θεώρημα 2 εκφράζει ότι ο τρόπος με τον οποίο τα άτομα αντιλαμβάνονται και

αξιολογούν το δομημένο (ανθρωπογενές) περιβάλλον επηρεάζεται από τον πολιτισμό τους και οι αντιληπτικές και αξιολογικές διαφορές μεταξύ ατόμων από διαφορετικούς πολιτισμούς μπορούν να αποδειχθούν ότι είναι πραγματικές και να μετρηθούν. Τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά υποδεικνύουν ορισμένα πρότυπα αντίληψης και αξιολόγησης του δομημένου (ανθρωπογενούς) περιβάλλοντος. Οι αξιολογικές απαντήσεις-αντιδράσεις προς το περιβάλλον κατοικίας υπόκεινται σε πολιτισμικές επιρροές και καθοδηγούνται ή ελέγχονται από αυτές. Για το λόγο αυτό είναι δυνατόν να προβλεφθούν εάν είναι γνωστή εκ των προτέρων η μήτρα αυτή των πολιτισμικών επιρροών.

7

Γενικός σχεδιασμός και κατεύθυνση της παρούσας μελέτης

Η παρούσα έρευνα αποσκοπεί και επιδιώκει να βοηθήσει στην κατανόηση της αξιολογικής διαδικασίας ως μέρους του κύκλου του περιβαλλοντικού σχεδιασμού. Ακόμα αποσκοπεί στο να δει εάν η οικεία πρακτική του σχεδιασμού περιβαλλόντων για διάφορες ομάδες και κοινότητες ανεξαρτήτως του πολιτισμικού τους περιεχομένου - πλαισίου είναι ή δεν είναι η σωστή προσέγγιση των προβλημάτων του περιβαλλοντικού σχεδιασμού.

Επιδιώκει ακόμα να εξερευνήσει τη διαδικασία της αξιολόγησης όπως αυτή λειτουργεί σε σχέση με την αξιολόγηση κατοικιών μεταξύ των πολιτισμών και να δει πως ο πολιτισμός μέσω των χαρακτηριστικών του μεταβλητών επηρεάζει τη διαδικασία της αξιολόγησης των περιβαλλόντων κατοικίας.

Αποσκοπεί ακόμα στο να συγκεντρώσει πειραματικά δεδομένα και πληροφορίες-γνώσεις που αφορούν τον τρόπο, κατά τον οποίο ορισμένες επιλεγμένες πολιτισμικές μεταβλητές επηρεάζουν τις αξιολογικές αντιδράσεις προς τα περιβάλλοντα κατοικίας. Με άλλα λόγια τα πειράματα επιδιώκουν να δουν και να αποκαλύψουν εάν η αντιληπτική αξιολόγηση των κατοικιών διαφέρει από πολιτισμό σε πολιτισμό και εάν τούτο συμβαίνει, ποιες είναι τότε οι επιπτώσεις στο σχεδιασμό τέτοιων περιβαλλόντων. Από την άλλη μεριά εάν η αντιληπτική αξιολόγηση των κατοικιών μεταξύ των πολιτισμών έχει μια κοινή βάση τότε θα ήταν αξιόλογο να δει κανείς το τι σημαίνει αυτό για τον περιβαλλοντικό σχεδιασμό.

Από έναν αριθμό προηγούμενων εργασιών έχουν εκφραστεί κάποια συμπεράσματα, τα οποία τοποθετούνται στο πλαίσιο της ισχύος των νόμων της περιβαλλοντικής αξιολόγησης των κατοικιών. Τα δεδομένα τα οποία θα αποκτηθούν από την παρούσα μελέτη θα βοηθήσουν στον έλεγχο της δια-πολιτισμικής ισχύος των παραπάνω συμπερασμάτων, κανόνων και νόμων. Με τα πειραματικά δεδομένα οι νόμοι αυτοί θα ισχυροποιηθούν και θα είναι δυνατό να εκφραστούν ως γενικοί νόμοι των επιστημών της συμπεριφοράς έχοντας αναγνωρισμένη πλέον και τη δια-πολιτισμική τους ισχύ.

Τέλος ένας από τους πιο σπουδαίους σκοπούς της μελέτης αυτής είναι να βρει και να διατυπώσει μια κανονιστική (normative) θεωρία περιβαλλοντικού σχεδιασμού, η οποία θα μπορεί να λειτουργεί μέσα και μαζί με κάθε δεδομένο πολιτισμικό περιεχόμενο, προκειμένου να διευκολύνει και να καθοδηγεί την πρακτική του σχεδιασμού. Η θεωρία αυτή θα προσφέρει το πλαίσιο-περιεχόμενο, μέσα στο οποίο μπορούν να καθοριστούν κανονισμοί

και πρότυπα, τεχνικές και μέθοδοι προτάσεων και εφαρμογής αυτών των προτύπων της περιβαλλοντικής ποιότητας. Και ακόμα θα βοηθήσει να επισημανθούν τα μέσα για την εκτίμηση της επιτυχίας των διαφόρων οικιστικών προγραμμάτων, σε ότι αφορά την επίτευξη των προτύπων ποιότητας αυτών.

Σε στενή σχέση πάντα με τους στόχους που αναλύθηκαν προηγουμένως βρίσκονται και οι παρακάτω αντικειμενικοί σκοποί, τους οποίους θέλει να πετύχει η παρούσα μελέτη.

Ο πρώτος και πιο βασικός αντικειμενικός σκοπός είναι να αναλύσει, να θεωρήσει κριτικά και να συγκεντρώσει την υπάρχουσα γνώση, που αφορά το νέο σχετικά πεδίο της αντιληπτικής ερμηνείας και αξιολόγησης του περιβάλλοντος.

Ο δεύτερος αντικειμενικός σκοπός είναι να μελετήσει το φαινόμενο της αξιολόγησης του κοινωνικού και φυσικού περιβάλλοντος χρησιμοποιώντας τα άτομα ως μετρητές και κριτές της ποιότητας του περιβάλλοντος αυτού. Ακόμα να ορίσει την ποιότητα του περιβάλλοντος και τις διαστάσεις, πάνω στις οποίες μπορεί να μετρηθεί.

Ο τρίτος είναι να αναλύσει την έννοια και το περιεχόμενο ενός αριθμού επιλεγμένων πολιτισμικών μεταβλητών και να ερευνήσει την επιρροή, που ασκούν πάνω στην αξιολόγηση των περιβαλλόντων κατοικίας μέσα στο δεδομένο περιεχόμενο-πλαίσιο δύο πολιτισμών.

Ο τέταρτος αντικειμενικός σκοπός είναι να αναλύσει, να αναθεωρήσει και να εξετάσει κριτικά τις υφιστάμενες αντιληπτικές και άλλες μεθόδους αξιολόγησης ως μέρος της σχεδιαστικής διαδικασίας προκειμένου να διερευνήσει τον τρόπο, με τον οποίο τη διευκολύνουν, αλλά και τη δυνατότητα βελτίωσης της αποτελεσματικότητάς τους.

Ο πέμπτος αντικειμενικός σκοπός είναι να αναπτύξει και να καλλιεργήσει μια αλυσωτή σειρά μεθοδολογικών σταδίων κατά την αντιληπτική αξιολόγηση και να σχεδιάσει ένα πειραματικό όχημα για να ελέγξει τις υποθέσεις που αναφέρθηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια (συλλογή ικανών πειραματικών δεδομένων).

Ο τελευταίος αντικειμενικός σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να ελέγξει τις υποθέσεις της παρούσας έρευνας και να εξετάσει τα πειραματικά δεδομένα υπό το φως των στόχων και του σκοπού της μελέτης ως συνόλου.

Ο σκοπός της παρούσας μελέτης ως συνόλου είναι πρώτα από όλα να εξετάσει τη σχέση μεταξύ επιλεγμένων απόψεων του πολιτισμού (δηλαδή των μεταβλητών του υλικού, κοινωνικού και πνευματικού πολιτισμού) και των αντιληπτικών απαντήσεων-αντιδράσεων αξιολόγησης προς ορισμένους επιλεγμένους τύπους περιβαλλόντων κατοικίας. Τούτο το εγχείρημα αναλαμβάνεται για να αποδειχθεί εάν υπάρχει μια ισχυρή συσχέτιση μεταξύ εκείνων των μεταβλητών, οι οποίες επηρεάζουν τον περιβαλλοντικό σχεδιασμό των κατοικιών και των οικιστικών συγκροτημάτων.

Ουσιαστικά το παραπάνω εγχείρημα θα βοηθήσει στο να εξελιχθεί μια κανονιστική (normative), πολιτισμικά προσανατολισμένη και εμπραθητική θεωρία του περιβαλλοντικού σχεδιασμού, που να βασίζεται κατά σημαντικό ποσοστό στη διαδικασία της αντιληπτικής αξιολόγησης. Η διαδικασία της αξιολόγησης λαμβάνει χώρα είτε κατά τη διάρκεια του σταδίου πριν από την κατασκευή, η οποία ενδιαφέρεται πραγματικά για την αξιολόγηση των προτεινόμενων κατοικιών διαμέσου διαφόρων τεχνικών παρουσίας ή κατά τη διάρκεια του σταδίου μετά την κατασκευή (αξιολόγηση). Ή τέλος ενδιαφέρεται για την αξιολόγηση από τον χρήστη των ήδη κατασκευασμένων οικιστικών περιβαλλόντων, που έχουν

ήδη δοθεί προς χρήση είτε που χρησιμοποιήθηκαν και πρόκειται να αναπλαστούν.

Από την άλλη μεριά ο έλεγχος των υποθέσεων και η εξέταση της δια-πολιτισμικής ισχύος των συγκεκριμένων προτάσεων θα απαιτεί την ανάπτυξη και τον έλεγχο μιας κατάλληλης τεχνικής που να είναι χρήσιμη για την εφαρμογή της στη μελλοντική έρευνα και πρακτική (πράξη) στο πεδίο του περιβαλλοντικού σχεδιασμού.

Τέλος ο σκοπός της μελέτης αυτής είναι επίσης να προμηθεύσει πειραματικές αποδείξεις για να αναπτύξει τη νεαρή επιστημονική περιοχή που είναι γνωστή ως αντιληπτική αξιολόγηση και πολιτισμικός περιβαλλοντικός σχεδιασμός. Είναι σαφές εδώ ότι οι πειραματικές αποδείξεις της παρούσας μελέτης θα ελεγχθούν σύμφωνα με τα παρακάτω πέντε κριτήρια που είναι:

- α. Να ικανοποιούν τις θεωρητικές απαιτήσεις δίδοντας μια αυστηρή θεωρητική ανάλυση και ταξινόμηση της υπάρχουσας γνώσης γύρω από το θέμα και εγκαθιδρύοντας τη φιλοσοφική θέση της μελέτης σε σχέση με το πεδίο του επιστητού που αφορά την αντίληψη, αξιολόγηση και το σχεδιασμό του περιβάλλοντος (επιστημονική περιοχή).
- β. Να ικανοποιούν τις πειραματικές απαιτήσεις δίδοντας ένα ποσό πειραματικών δεδομένων, που αφορούν την επίδραση του πολιτισμού πάνω στην αξιολόγηση των κατοικιών και των οικιστικών περιβαλλόντων για συγκρίσεις μεταξύ των πολιτισμών και μελέτη των αποτελεσμάτων (επιστημονικός τύπος).
- γ. Να προτείνουν και να συμπληρώνουν μια θεωρία περιβαλλοντικής αξιολόγησης και σχεδιασμού δίδοντας μια εναλλακτική πρόταση προς το θεωρητικό τμήμα της γνώσης που ήδη υπάρχει γύρω από το αντικείμενο (οικοδόμηση της θεωρίας).
- δ. Να ικανοποιούν τις απαιτήσεις της καθημερινής πράξης και πρακτικής βοηθώντας στον περιβαλλοντικό σχεδιασμό μέσω της προτεινόμενης θεωρίας, δίδοντας έναν αριθμό κριτηρίων σχεδιασμού, σταθερών πρότυπων και κανόνων σχεδιαστικής πρακτικής, παρέχοντας τα μέσα και τους τρόπους μέτρησης της επιτυχίας στην εκπλήρωση των προταθέντων προτύπων και κριτηρίων για έναν κατανοητό περιβαλλοντικό σχεδιασμό (μοντέλο - πρότυπο περιβαλλοντικού σχεδιασμού).
- ε. Να ικανοποιούν τις γενικές απαιτήσεις δημόσιας πολιτικής και ελέγχου με τη συνεισφορά τους στη δημιουργία μιας μεθόδου ελέγχου των προτάσεων, οι οποίες παρέχουν καλύτερα οικιστικά περιβάλλοντα που να ταιριάζουν στις απαιτήσεις, τους πόθους και επιθυμίες των κατοίκων, οι οποίοι προέρχονται από κάποιο συγκεκριμένο κοινωνικό και πολιτιστικό περιεχόμενο (εργαλείο πολιτικής).

Όπως έχει ήδη φανεί, ο σχεδιασμός και το πρόγραμμα της μελέτης μας, που αφορά το πειραματικό της μέρος, είναι πρώτα να επιλέξει δύο ομάδες από δύο διαφορετικούς πολιτισμούς ακολουθώντας μια προσεκτικά καθορισμένη διαδικασία επιλογής του δείγματος. Δεύτερο να συλλέξει και να τυποποιήσει αντιπροσωπευτικά πραγματικά οικιστικά περιβάλλοντα από εκείνα που υπάρχουν και στους δύο πολιτισμούς. Τρίτο να σχεδιάσει, να προγραμματίσει και να εκτελέσει μια πειραματική διαδικασία (διαδικασία πειραματισμού, κατάλληλη μέθοδο και τεχνικές) με σκοπό:

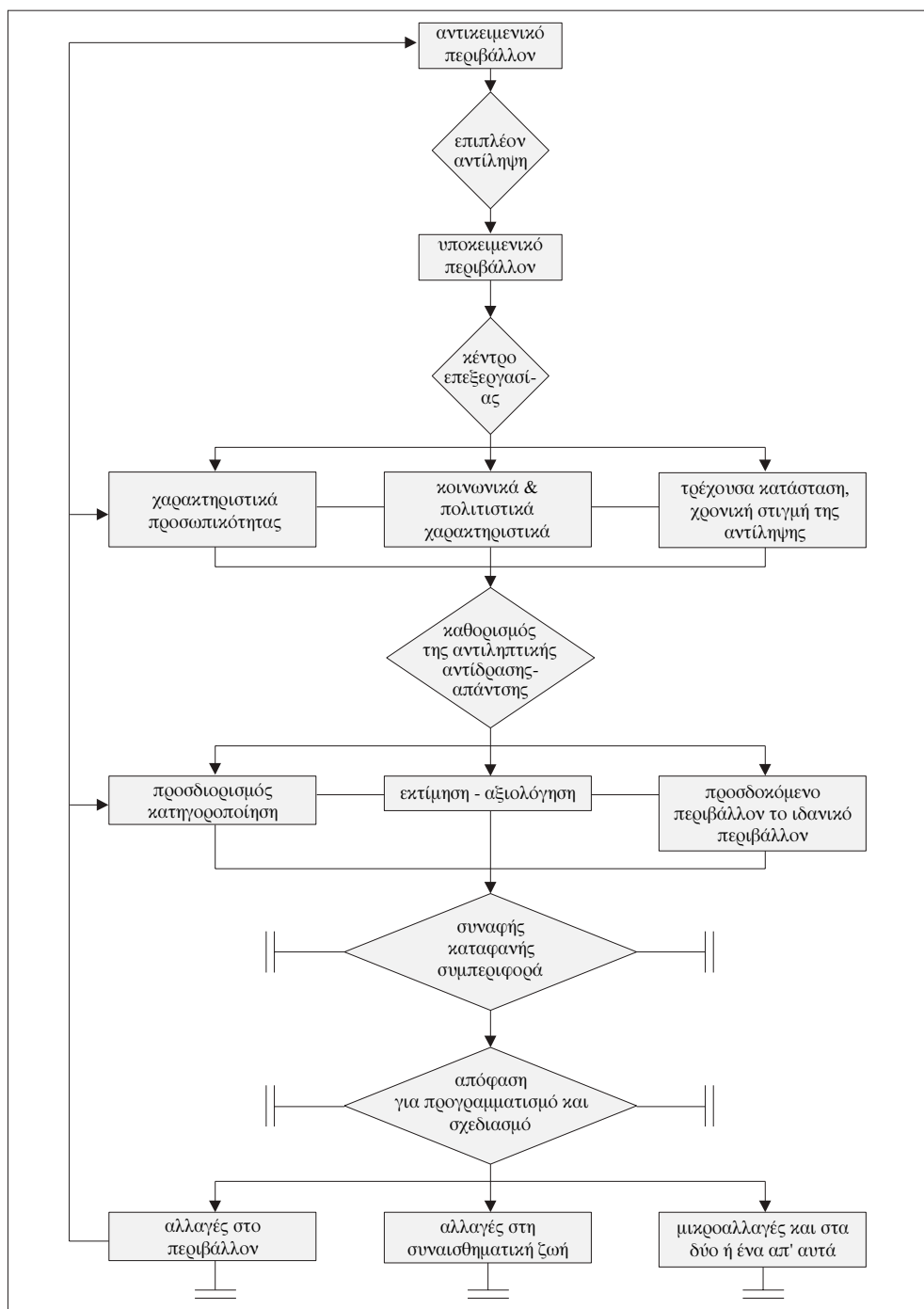
- α. Να οργανώσει και να εκτελέσει έναν αριθμό πειραμάτων αντιληπτικής αξιολόγησης καλώντας τις δύο ομάδες να αξιολογήσουν τα οικιστικά περιβάλλοντα σύμφωνα με μια πειραματική προσέγγιση συγκεκριμένη και προσεκτικά επιλεγμένη, με σκοπό να

συγκεντρώσει τα κατάλληλα πειραματικά δεδομένα.

- β. Να εξετάσει τις διαφορές και τις ομοιότητες, που προκύπτουν από τα πειραματικά δεδομένα, των αντιδράσεων υπό το φως των υποθέσεων, των στόχων και του σκοπού της μελέτης ως συνόλου.
- γ. Να εξετάσει τις διαφορές και τις ομοιότητες, που προκύπτουν από τα πειραματικά δεδομένα, των αντιδράσεων υπό το φως των υποθέσεων προκειμένου να ανακαλύψει πρότυπα αντιληπτικής αξιολόγησης οικιστικών περιβαλλόντων, ταυτόσημα για κάθε πολιτισμό.
- δ. Να εξετάσει πως οι προκύπτουσες διαφορές, ομοιότητες και πρότυπα στην αντιληπτική αξιολόγηση μπορούν να επηρεάσουν το σχεδιασμό οικιστικών περιβαλλόντων σε κάθε πολιτισμό παρέχοντας τις κατάλληλες κατευθύνσεις.
- ε. Να εξετάσει και να δει εάν οι προκύπτουσες ομοιότητες, διαφορές και πρότυπα μπορούν να παρέχουν μια βάση για τη δημιουργία μιας θεωρίας αντιληπτικής αξιολόγησης και πολιτισμικού σχεδιασμού οικιστικών περιβαλλόντων και ενός προτύπου δράσης για τον πολιτισμικό σχεδιασμό των περιβαλλόντων.

Πιο αναλυτικά το στάδιο της αξιολόγησης ως μια διακριτή και ανεξάρτητη διαδικασία μπορεί να παρουσιασθεί διαγραμματικά στο σχήμα 1.3 που ακολουθεί.

Σχ. 1.3. Δομικό πρότυπο λειτουργίας του αντιληπτικού σχεδιασμού του περιβάλλοντος, όπως προκύπτει από την παρούσα μελέτη.